

**Управління Верховного комісара
Організації Об'єднаних Націй
з прав людини**

**Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні
15 липня 2014 р.**

**Цей текст представлений виключно для ознайомлення.
Це НЕОФІЦІЙНИЙ переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою.**

ЗМІСТ

I.	РЕЗЮМЕ	3
II.	ПРАВА НА ЖИТТЯ, СВОБОДУ, БЕЗПЕКУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ	8
III.	ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА	16
	A. Безкарність на сході	16
	B. Конституційні зміни	18
	C. Реформи у сфері правосуддя	19
	D. Законодавчі зміни	21
IV.	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	23
	A. Розслідування порушення прав людини, пов'язаних із протестами на Майдані Незалежності	23
	B. Розслідування порушень прав людини, пов'язаних із насиллям в Одесі	25
	C. Розслідування інших порушень прав людини	29
V.	ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ	30
VI.	СВОБОДИ ДУМКИ І СЛОВА, АСОЦІАЦІЙ, МИРНИХ ЗІБРАНЬ, ПЕРЕСУВАННЯ, РЕЛІГІЙ І ПЕРЕКОНАНЬ	33
	A. Свобода мирних зібрань	33
	B. Свобода асоціацій	35
	C. Свобода думок і слова	35
	D. Свобода пересування	37
	E. Свобода релігій и переконань	37
VII.	ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАВА	38
VIII.	ПРАВА МЕНШИН ТА ІНШИХ ГРУП, ЩО СТИКАЮТЬСЯ ІЗ ДИСКРИМІНАЦІЄЮ	41
IX.	ПОЛІТИЧНІ ПРАВА	42
X.	ОСОБЛИВІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМУ	43
XI.	ВИСНОВКИ	46

I. РЕЗЮМЕ

1. Продовження загострення ситуації з дотриманням прав людини в східному регіоні України, стрімка ескалація бойових дій і зростання впливу на іншу частину країни стали основними тенденціями в розвитку подій протягом останнього місяця¹.
2. Грубі порушення прав людини були скоєні у Донецькій і Луганській областях, що на сході України, де озброєні групи, що підтримують самопроголошені «Донецьку народну республіку» і «Луганську народну республіку» (відповідно, ДНР і ЛНР), донедавна контролювали значну частину території, в тому числі й більшість основних населених пунктів. Здійснені сотні викрадень, багато жертв були піддані тортурам². Гине все більша кількість цивільних осіб.
3. В українській операції із забезпечення безпеки, названій «антитерористичною операцією» (АТО) і спрямованій на відновлення контролю в Донецькій та Луганській областях, утримуваними вищезгаданими озброєними групами, задіяні армія, військова міліція (Національна гвардія), Служба безпеки України (СБУ) і батальйони добровольців. Під час будь-якої правоохоронної операції сили безпеки повинні діяти пропорційно загрози і за будь-яких обставин забезпечувати дотримання права на життя. Крім того, під час бойових дій усі задіяні в них особи повинні дотримуватися принципів розмежування, пропорційності та обережності. Це особливо важливо за умов, коли озброєні групи змішуються з цивільним населенням.
4. Активні бойові дії, що зараз ведуться із застосуванням важкого озброєння у населених пунктах і навколо них, спустошили міста і села, руйнуючи житлові будинки і вбиваючи все більше і більше їх мешканців. Слід вжити запобіжних заходів, щоб уникнути загибелі та поранень цивільного населення³.
5. Озброєні групи навмисно спрямовували свої дії на критично важливі комунальні об'єкти, а саме: системи водопостачання, електростанції та станції очистки стічних вод, внаслідок чого жителі були позбавлені основних видів постачання. Державні та приватні об'єкти нерухомості незаконно захоплювалися, а житлові будинки руйнувалися. Озброєні групи грабували банки і нападали на вугільні шахти. Підривали залізні дороги. Лікарні та поліклініки доводилося закривати. Виник дефіцит, а подекуди і повна відсутність, основних лікарських засобів і послуг швидкої медичної допомоги. У деяких населених пунктах люди не могли вийти з будинків, внаслідок чого літні люди та особи з інвалідністю опинилися в пастці. Верховенство права було зруйноване і поступилося місцем верховенству насильства. Посилення страху, залякування, утисків і бойових дій, нав'язаних населенню регіону, призвело до постійного зростання потоку внутрішньо переміщених осіб, що рятуються від конфлікту, число яких, за останніми даними, становить 86 609 осіб⁴.
6. Були викрадені й піддані тортурам деякі посадові особи обласного та місцевого рівнів. Обласна влада в двох східних областях фактично перестала функціонувати. Деякі місцеві органи влади продовжували працювати, однак контроль з їхнього боку значно

¹ Це четверта доповідь Управління Верховного комісара ООН щодо ситуації із правами людини в Україні, що ґрунтується на роботі Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні. Вона покриває період із 8 червня по 15 липня 2014 року.

² Незаконні акти, здійснювані озброєними групами, включають викрадення, затримання, тортури, вбивства, страти, вимагання й знищення майна.

³ 23 липня Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) оприлюднив прес-реліз, де назвав бої на сході України «не міжнародним озброєним конфліктом» і закликав усі сторони дотримуватися міжнародного гуманітарного права. Це вимагає ввести обмеження на засоби і методи ведення військових дій і за будь-яких обставин розрізняти цивільних осіб і тих осіб, які беруть безпосередню участь у конфлікті. Зокрема, атаки не повинні бути спрямовані на цивільні об'єкти, а саме: будинки, школи, медичні заклади, культові будівлі та ін.

⁴ УВКБ ООН, 15 липня 2014 р.

послабився, а в деяких випадках їх кооптували озброєні групи. У деяких населених пунктах було припинено виплату заробітної плати, пенсій та інших соціальних платежів. Перестали функціонувати органи міліції та судової влади. Жителям доводилося самостійно вирішувати свої проблеми всіма можливими засобами. Волонтери також намагалися заповнити прогалини, що утворилися.

7. В деяких місцях ситуація була гіршою, ніж в інших. Місто Слов'янськ Донецької області (його населення, яке раніше складало близько 130 тис. осіб, до початку липня скоротилося більш ніж удвічі) з квітня було оплотом і головною оперативною базою озброєних груп. Жителі міста особливо сильно постраждали через майже невинні обстріли і бої між озброєними групами і урядовими силами, що тривали тижнями.
8. Професіоналізація збройних груп, що воюють на сході, визнана відкрито і є самоочевидною. Їх керівники, багато з яких – громадяни Російської Федерації, навчені і загартовані досвідом участі в конфліктах, зокрема, в Чечні (Російська Федерація) і Придністров'ї (Республіка Молдова). Те, що раніше було різношерстим збіговиськом озброєних людей з різними переконаннями і цілями, зараз об'єднується під централізованим командуванням цих керівників. Тепер вони застосовують важкі озброєння, а саме: міномети і зенітні гармати, танки, броньовані машини і наземні міни. Як сказав 8 липня ММПЛУ «міністр оборони» озброєних груп, «ми перебуваємо в стані війни».
9. Озброєні групи з Донецької та Луганської областей об'єднали сили в самопроголошеній «Народній республіці Новоросія». Вони заявили, що ухвалили конституцію і проводять іншу підготовчу роботу для створення незаконного самоврядування.
10. Протягом усього звітного періоду Уряд України проводив «антитерористичну» операцію (АТО) під керівництвом Служби безпеки України, прагнучи відновити контроль над територією східних областей. В останні два тижні ця операція із забезпечення безпеки активізувалася: почали застосовуватися важкі озброєння, наносилися авіаудари. Після оприлюднення Президентом України 20 червня Мирного плану Уряд оголосив десятиденне припинення вогню, проте, за повідомленнями, його порушували мінімум 108 разів, в результаті чого 27 українських військовослужбовців загинули, а 69 були поранені. Було також вбито мінімум 9 осіб, які не брали участі в бойових діях, серед них одинадцятимісячна дитина. Після того, як 30 червня припинення вогню закінчилося, Уряд почав активний наступ, відвойовуючи територію, зокрема, головну стратегічну базу озброєних груп у Донецькому регіоні – місто Слов'янськ. Уряд заявив, що відновив контроль над тими ділянками кордону між Україною і Російською Федерацією, які раніше перебували під контролем озброєних груп. Ціна цього успіху виявилася високою – щонайменше 30 цивільних осіб загинуло, багато хто був поранений, а у відвойованих селах, містечках і містах руйнування носили масовий характер. При цьому контроль залишався слабким, про що свідчили безупинні атаки озброєних груп, в результаті яких були вбиті і поранені військовослужбовці та багато цивільних осіб. Жодна із сторін відкрито не висловила готовності зустрітися і провести переговори для досягнення миру. Рівень риторики і пропаганди підвищився, стали лунати звинувачення в навмисних ударах по цивільному населенню. Президент України, однак, заявив про свою готовність відновити припинення вогню і висунув для цього такі умови: (i) всі заручники мають бути звільнені; (ii) має бути відновлений урядовий контроль над кордоном з Російською Федерацією; (iii) озброєні групи повинні бути роззброєні.
11. Захист цивільного населення східних областей викликає все більшу стурбованість. 4 липня Верховний комісар ООН з прав людини висловила занепокоєння відносно

безпеки людей, що потрапили під перехресний вогонь українських сил і озброєних груп, і нагадала всім, хто бере участь у бойових діях, про необхідність ретельно дотримуватися основних прав жителів, включаючи право на життя. Уряд, по всій видимості, взяв це до відома і 8 липня заявив, що буде приділяти особливу увагу запобіганню втрат серед цивільного населення і не стане бомбардувати міста Донецьк і Луганськ, в які відступили озброєні групи. Ці міста будуть заблоковані щоб примусити озброєні групи здатися. Лідер однієї з озброєних груп заявив, що його група готова почати повномасштабну партизанську війну.

12. Тим не менше, люди, заблоковані в районах, контрольованих озброєними групами, продовжують гинути в результаті сильного обстрілу з обох сторін. Виникають питання про відповідність цих атак правилам, які регламентують ведення бойових дій. Необхідно, щоб влада провела повне і неупереджене розслідування всіх інцидентів, під час яких загинули або були поранені цивільні особи.
13. Тривають викрадення громадян озброєними групами. Деякі люди, яких раніше викрали, а недавно звільнили, повідомили про застосування до них катувань. З'явилися нові свідчення про страти, що проводяться озброєними групами. Повідомлялося і про випадки насильницьких зникнень людей, затриманих урядовими силами, зокрема, в районах, над якими українська влада відновила контроль. Уряд повинен гарантувати відповідальність за такі дії, припиняючи безкарність і забезпечуючи, щоб до місцевого населення не застосовувалися репресивні заходи. Викликають стурбованість довільні затримання осіб, які підозрюються у підтримці озброєних груп.
14. Тим часом, ситуація на сході почала впливати на іншу частину України. Хоча більшість людей за межами Донецької та Луганської областей продовжує жити нормальним життям, вже є свідчення того, що насильство на сході дається взнаки і в інших регіонах країни.
15. Одним із найбільш очевидних і безпосередніх наслідків стало збільшення числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) (більшість із них – жінки і діти), яких необхідно розміщувати на решті території країни. Спочатку Уряд повільно реагував на збільшення потоку людей, що рятуються втечею від насильства на сході, і покладався на волонтерів і добру волю місцевих громад, що їх приймали. Коли ж число ВПО зросло і відсутність координації, планування та ресурсів стала очевидною, до справи втрутилася Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Незважаючи на це, ще належить вирішити безліч проблем, зокрема, питання створення централізованого реєстру для документування ВПО, а також полегшення центральною владою доступу ВПО до важливих соціальних і економічних прав. Частково ці питання були врегульовані в червневому рішенні Кабінету Міністрів, однак залишається ще ряд проблем, зокрема, задоволення особливих потреб жінок і дітей, що складають більшість ВПО. В основному ВПО розміщені в приватних будинках, санаторіях, студентських гуртожитках (які зараз, під час літніх канікул, є порожніми) та інших тимчасових житлах. Якщо бої і військові дії на сході продовжаться, то виникне питання про те, як це тимчасове житло буде утримуватися, особливо враховуючи те, що стане холодніше, а літні санаторії, можливо, не пристосовані до експлуатації взимку.
16. Водночас, існують побоювання, що в наступні кілька місяців може виникнути нова хвиля ВПО з Криму, що обумовлено посиленням обмежень, продовженням утисків та дискримінацією етнічних українців, кримських татар і представників груп меншин в цілому, а також значними обмеженнями права на свободу асоціацій, мирних зібрань, думки і слова.
17. Унаслідок загострення ситуації на сході з'явилися випадки використання риторики

ненависті. Слід на високому рівні публічно засудити такі тривожні факти. Є повідомлення про те, що банки і деякі підприємства з російським капіталом стали мішенню для дій активістів, які звинуватили їх у «фінансуванні тероризму» в східних регіонах. Зроблені кроки щодо заборони Комуністичної партії України. З'явилися прояви негативного ставлення до ВПО, зокрема, в соціальних медіа, що ще більше поглиблює розбіжності між сходом і заходом.

18. Будучи занепокоєними відсутністю військового спорядження, сім'ї та місцеві громади самі постачають військовослужбовцям, які вперше вирушають до зони урядової операції із забезпечення безпеки, такі необхідні речі, як бронезилети, боєприпаси та продукти харчування. Місцеві й обласні органи влади намагаються задовольнити потребу в соціальному захисті місцевих родин, члени яких служать у підрозділах, що беруть участь в операції із забезпечення безпеки; а таких сімей стає все більше. Можна очікувати, що збільшення числа жертв серед військовослужбовців викличе додаткову напругу.
19. В деяких місцях напруга посилилася з інших причин. В Одесі надходили хибні сигнали про мінування будівель і випадки насильства. Це ще більш стривожило населення, і без того травмоване після насильства, що мало місце 2 травня, коли загинуло 48 осіб. Потрібно гарантувати відповідальність за загибель людей і забезпечити правосуддя і для потерпілих, і для винних. Обласні та місцеві органи влади, здається, не бажають або не можуть вжити заходів для стабілізації нинішньої ситуації. В усій країні почастишали арешти людей, обвинувачених у приналежності до озброєних груп, що діють на сході, або в зв'язках із ними. Невдоволення відсутністю підзвітності під час призначення обласних та інших високопосадовців, а також зволіканням центральної влади в справі боротьби з корупцією досягло критичного рівня, про що свідчать конфронтаційні демонстрації.
20. Не слід недооцінювати соціальні наслідки насильства і бойових дій. Вони ще більш загострюються пропагандистської війною, супроводжуваною риторикою ненависті, яка сприяє подальшому насильству. З іншого боку, слід зазначити і ряд позитивних зрушень. Громадяни – як індивідуально, так і групами – втручаються в ситуацію там, де влада не може достатньо оперативно реагувати на швидко змінювані умови, і допомагають своїм громадам на сході, розміщуючи у себе людей, що рятуються від боїв, і навіть надаючи підтримку збройним силам, зокрема спорядженням. Імовірно, цей новий громадянський дух сприятиме стимулюванню наступної фази таких необхідних змін в Україні.
21. 27 червня Президент Порошенко підписав торговельну угоду з Європейським Союзом (ЄС), яка завершує процес асоціації. Визнаючи значущість цього кроку, Президент після підписання заявив, що це – друга за важливістю подія в українській історії після здобуття незалежності. Як і було обіцяно, 2 липня Уряд опублікував свої пропозиції щодо змін до Конституції України, які передбачають більш широку автономію регіонів і використання їхніх власних мов. Були прийняті інші важливі законодавчі акти, спрямовані на боротьбу з корупцією, проведені певні інституційні реформи, включаючи звільнення співробітників, які були визнані некомпетентними, корумпованими або скоїли інші порушення. Найбільш показовим серед цих кроків у кількісному плані стало звільнення 17 тис. співробітників правоохоронних органів і 1500 співробітників Генеральної прокуратури, хоча другий з цих кроків, здається, мав радше характер заходів із жорсткої економії. Важливо, щоб у здійсненні таких заходів повністю дотримувалися права відповідних осіб.
22. Враховуючи, що Уряд приділив пильну увагу активізації операції із забезпечення безпеки на сході країни та реагуванню на зростання насильства з боку озброєних груп,

його увага до інших ключових аспектів реформ починає слабшати. Попереду проведення реформи судової гілки влади і системи юстиції. Зроблені перші кроки з реформування правоохоронної системи, для чого буде запущений пілотний проект у Львові, результати якого стануть основою пакета реформ у цій сфері. Крім того, реформа повинна торкнутися повноважень Служби безпеки України (СБУ). І досі очікуються результати розслідувань актів насильства на Майдані і в Одесі.

23. Непередбачені витрати на проведення операції із забезпечення безпеки на сході країни, що розширюється, можуть скласти багато мільйонів доларів, і вони стануть важким економічним тягарем для України. Несприятливі наслідки цього будуть ще серйознішими, враховуючи нинішній економічний спад у країні. Значним буде і збиток, заподіяний озброєними групами інфраструктурі Донбасу, де розміщена значна частина важкої промисловості України.
24. Зараз, коли Уряд України повертає собі територію на сході країни, яку раніше контролювали збройні групи, перед ним постає надзвичайно важке завдання – необхідність відновлення населених пунктів, спустошених місяцями боїв, випадками насильства щодо протестувальників і впливом постійної пропагандистської війни, що поляризує суспільство. Міжнародне співтовариство вже надає гуманітарну допомогу, а ЄС організує конференцію донорів, яка відбудеться пізніше в поточному році. Ці заходи дадуть Україні ресурси для проведення необхідних реформ.
25. Корупція і неправильне управління існують багато років. Дотримання та заохочення принципів належного управління, верховенства права і прав людини, зокрема, шляхом здійснення критично важливих реформ, повинно залишатися пріоритетом, враховуючи, що Україна прагне реалізувати свої устремління щодо ЄС і створити демократичне, плюралістичне і процвітаюче суспільство.

II. ПРАВА НА ЖИТТЯ, СВОБОДУ, БЕЗПЕКУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

26. Під час бойових дій, таких що відбуваються на сході України, в першу чергу порушуються саме права на життя, свободу та особисту недоторканість. Уряд має забезпечити, щоб цивільні особи в жодному разі не ставали мішенню і щоб було вжито всіх запобіжних заходів аби попередити загибель невинних людей. Із затриманими особами слід поводитись гуманно й надавати їм належні процесуальні гарантії, починаючи з права на послуги адвоката й отримання інформації щодо причин затримання. Довільні затримання й викрадення, захоплення заручників та інші порушення прав людини слід негайно розслідувати, а винних віддавати до рук правосуддя. Окрім цього, слід належним чином розслідувати твердження про позасудові страти й насильницькі зникнення, притягаючи винних до відповідальності. В бойових діях озброєні групи на сході України повинні дотримуватися норм міжнародного права, на жаль, цього не спостерігається. Озброєні групи грубо утискають права людини. Серед іншого, слід пам'ятати, що ці групи взяли під свій контроль українську територію й нав'язали населенню владу залякування й терору, аби утримати цей контроль в своїх руках. Уряд здійснює операцію із забезпечення безпеки відповідно до законодавчої бази, а саме: антитерористичних законів і Кримінального процесуального кодексу. При цьому слід також забезпечити дотримання норм міжнародного права і захист прав людини всіх, хто проживає в Донецькій і Луганській областях.
27. Необхідно розслідувати всі твердження щодо викрадення, примусового зникнення,

довільного затримання, тортур, жорстокого поводження та інших порушень прав людини, а винних притягати до відповідальності. Однак слід зауважити, що через небезпечну ситуацію на сході й обмежені можливості Уряду контролювати цю територію досі неможливо забезпечити неупереджене розслідування масових вбивств, затримань, випадків застосування тортур і насильницьких зникнень, а також інших імовірних порушень і зловживань.

Людські жертви

28. Кількість людських жертв важко встановити. Проте, за приблизними оцінками ММПЛУ та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), ґрунтованими на найбільш достовірних із наявних даних, за період від середини квітня до 15 липня загинуло щонайменш 1000 осіб. Ця цифра охоплює військовослужбовців і цивільних осіб (в тому числі і членів озброєних груп). За даними Міністерства охорони здоров'я України, від початку бойових дій на сході України у середині квітня до 10 липня загиблими вважаються 478 цивільних осіб (441 чоловік, 30 жінок і 7 дітей), 1392 отримали поранення (1274 чоловіків, 104 жінки та 14 дітей). Проте Міністерство відкликло ці дані в той самий день, коли вони були оприлюднені, і відтоді жодні дані не публікувалися. Крім того, цифри Міністерства включають лише тих загиблих, тіла яких були доправлені до моргів медичних закладів, а також поранених, котрі пізніше померли в лікарні. Насправді ж, багато загиблих поховали без доправлення до моргу. Відповідно до заяви Ради національної безпеки і оборони України, втрати українських збройних сил станом на 15 липня становили 258 осіб убитими і 922 пораненими. Число загиблих членів озброєних груп є невідомим, проте деякі з них, можливо, потрапили до переліку загиблих цивільних осіб.
29. За повідомленнями цивільних медичних закладів і обласних адміністрацій Донецької та Луганської областей, від 10 липня кількість жертв серед цивільного населення збільшилася щонайменше на 44 особи, серед них і двоє дітей, і склала 522 особи. Більшість із цих останніх жертв загинули внаслідок інтенсивного обстрілу сіл, містечок і міст, це є так звані «непряма шкода» від бойових дій, що відбуваються в населених пунктах і навколо них.
30. У цій доповіді ММПЛУ навела випадки загибелі людей внаслідок хаотичного обстрілу. Водночас, Уряд стосовно наведених вище даних заявив, що більшість смертей була спричинена вогнепальними пораненнями.
31. Озброєні групи розміщують свої військові сили і засоби в густонаселених районах і звідти завдають ударів, наражаючи на ризик усе цивільне населення. Розміщення військових цілей у густонаселеному районі або ж поблизу від такого району і завдання звідти ударів може бути порушенням міжнародного гуманітарного права.
32. Представники організацій «Хьюман Райтс Вотч» і «Меморіал», часом у супроводі українських правозахисників, відвідували м. Червоний Лиман, смт Станиця Луганська та с. Стара Кондрашівка з метою розслідування обставин, за яких гинуть цивільні особи. У Станиці Луганській та Старій Кондрашівці 2 липня загинуло щонайменше 11 осіб, серед них дві дитини; у Червоному Лимані під час артилерійського обстрілу постраждала залізнична лікарня, внаслідок чого загинув головний хірург, ще троє осіб отримали поранення.
33. Збільшення в останні декілька днів числа людських жертв свідчить про те, що не було вжито належних заходів щодо попередження загибелі цивільних осіб. Ось останні приклади: обстріл 11–12 липня м. Мар'їнка та Петрівського району м. Донецьк, коли загинули мінімум 16 осіб, серед них і одна дитина. 15 липня був нанесений авіаудар по м. Сніжне Донецької області, внаслідок чого щонайменше 11

осіб загинули від осколкових поранень, ще 8 були поранені, зокрема й одна дитина. 11 липня українські сили повідомили, що вони знищили табір озброєної групи, розташований у приміщенні порожньої школи в смт Гольмовський неподалік від Горлівки. Ця озброєна група заявила, що під час авіаудару загинула одна цивільна особа. 13 липня дві цивільні особи загинули в Красногорівці Донецької області. 15 липня мер Луганська заявив, що 14 липня під час ударів у житлових кварталах Луганська загинуло 17 мешканців, 73 особи під час боїв отримали осколкові та вогнепальні поранення. 15–16 липня внаслідок стрілянини в Луганську загинула одна цивільна особа, 9 було поранено. За словами співробітників швидкої допомоги, під час бойових дій вони 160 разів виїжджали на виклики.

34. Водночас, не всі випадки загибелі та поранення можна вважати наслідками ймовірного обстрілу міст і сіл або ж авіаударів по них. Інколи смерть була викликана іншими причинами. Наприклад, щонайменше троє осіб загинули і двоє були поранені внаслідок вибуху протипіхотних мін; люди гинули, коли обстріляли пасажирські автобуси, в яких вони їхали; люди гинули, коли їхали у власних автомобілях. За свідченням очевидця, 3 липня в Донецьку з близької відстані без попередження були застрілені троє співробітників ДАІ. За фактом їх убивства розпочато кримінальне провадження. В Новому Світі (Донецька область) члени озброєної групи вбили автовласника, котрий їхав, аби заволодіти його автомобілем. Також надходили повідомлення щодо використання озброєними групами людей в якості «живих щитів»; наприклад, 14 липня в Горлівці після загибелі двох і поранення вісьмох людей озброєна група вдалася до погрози організувати «живі щити», посадивши затриманих на дах будівлі міської ради. Серед затриманих було п'ятеро військовослужбовців із Кіровоградської області, два офіцери 25-ї армійської бригади та їх водій – усі з Дніпропетровської області.

Викрадення та утримання під вартою

35. За даними Уряду України⁵, починаючи від середини квітня озброєними групами на сході України викрадено 717 осіб. Серед них: 46 журналістів, 112 співробітників міліції, 26 представників ОБСЄ, 22 депутати, члени політичних партій і голови районних (міських) рад, 5 працівників прокуратури, 2 юристи, 2 суддів, 1 співробітник пенітенціарної служби, а також інші особи у кількості 481 (зокрема, 392 дівчат та жінок). Крім того, озброєні групи захопили 91 особу з числа військовослужбовців і прикордонників і 4 офіцерів Служби безпеки України. 437 осіб звільнено. Місцеперебування 375 осіб наразі залишається невідомим.
36. ММПЛУ відстежує справи 400 людей, викрадених із середини квітня. З них четверо померли (вони знайдені мертвими з видимими ознаками катувань), 211 залишаються під вартою, 185 звільнені. Серед тих, котрі залишаються під вартою, 202 чоловіків і 9 жінок.
37. Протягом останніх двох тижнів значно зросла кількість людей, викрадених озброєними групами в Луганську. Наприклад, 7 липня була викрадена група із 13 співробітників «ПриватБанку». Чотирьох згодом відпустили, а 9 залишаються в полоні.
38. На сході продовжувалось залякування й насилля щодо цивільних осіб з боку озброєних груп, причому людей часто викрадали і затримували в якості заручників. Озброєні групи також вдаються до актів жорстокого поводження, катувань і вбивств.

⁵ Дані Міністерства внутрішніх справ станом на 18 липня.

39. Серед утримуваних під вартою в озброєних групах деякі особи належать до місцевих політиків, державних службовців і працівників місцевих вугледобувних підприємств; більшість же становлять прості громадяни, зокрема, вчителі, журналісти, священнослужителі та студенти.
40. Імовірно, озброєні групи вдаються до викрадень і затримань з таких мотивів: а) обмін на осіб, затриманих Урядом; б) здійснення певного впливу на ситуацію; в) вимагання майна чи грошей; г) використання затриманих у якості робочої сили для риття окопів і спорудження військових барикад; д) арешти людей «при зручній нагоді»; е) «внутрішня дисципліна» самих озброєних груп. В такий спосіб озброєні групи продовжували грубими й жорсткими засобами владарювати над населенням.
41. За приклад можна взяти ті 400 справ, що відстежуються ММПЛУ. Повідомляють, що в Слов'янську був викрадений оператор-фрилансер. У Солідарі (Донецька область) був викрадений голова профспілкової організації компанії «Артемсоль». Викрадено також професора Луганського національного університету. Зниклим безвісти оголошений житель с. Піонерське Луганської області. У с. Маларове (Луганська область) викрадений директор компанії «Агро-Восток». Згідно з непідтвердженими даними, озброєні особи затримали начальника міліції м. Северодонецьк (Луганська область). У Донецьку були викрадені двоє студентів університету, начебто за порушення комендантської години; їм сказали, що їх заберуть до армії ДНР. Пізніше вони були знайдені у захопленій громадській будівлі, де їх змушували виконувати «примусову працю». Професора університету озброєні люди викрали «для допиту», начебто за фотографування та фільмування пересувань військових груп з подальшим розміщенням цих матеріалів у Інтернеті. Два старші менеджери приватної компанії були викрадені на блокпосту, коли вони вночі їхали повз Карлівку (Донецька область). Протестантського пастиря та його дружину «Народне ополчення Донбасу» викрало й утримувало в Дружківці (Донецька область). Було заявлено про зникнення в Луганську трьох нетверезих людей, котрі їхали в автомобілі; ще двох, які пили з друзями біля кафе в центрі Луганська, після бійки «арештували» озброєні люди. 26 липня викрали помічника губернатора Донецької області. Того ж дня під час грабунку озброєною групою складу зброї Артемівського слідчого ізолятора було викрадено начальника цього ізолятора. За повідомленнями, 8 липня озброєні члени «Правого сектора» викрали мера м. Курахово та заступника голови міської ради. Пізніше вони підтвердили для ММПЛУ, що їх допитували щодо їхнього співробітництва із озброєними групами в Мар'їнці, а 9 липня відпустили.
42. Терміни перебування під вартою суттєво різняться: декого утримують кілька годин, декого – кілька місяців. У більшості випадків звільнення залежить від таких факторів, як можливість здійснити певний обмін, наприклад, на гроші. Водночас, у минулому місяці були випадки, коли затриманих звільнили без будь-якого «обміну». За період з 7 до 13 червня озброєні групи випустили 32 особи. При цьому, однак, виявилася певна тенденція: одних людей не звільняли раніше, ніж затримували інших, що лише підтверджує опортуністичний характер викрадень і затримань, що також розглядаються як спосіб «підтримання ресурсів».
43. Окрім викрадень і затримань місцевих громадян, мали місце випадки викрадення 8 інспекторів (двох окремих груп) Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, котрі були викрадені озброєними групами в травні. Усіх вісьмох звільнили протягом кількох днів на початку липня.
44. Серед інших затриманих – колишня мер Слов'янська, чинний сільський голова Микитівки (села, що межує із Слов'янськом) і начальник Артемівського міського відділу Міністерства внутрішніх справ (МВС) України. Усі вони утримувалися під

вартою озброєними групами. 25 червня на зустрічі в Маріуполі члени ММПЛУ довідалися, що виконувач обов'язків начальника Маріупольського міського управління МВС веде розслідування «проросійської» діяльності в Маріуполі у зв'язку із інцидентами, що мали місце 9 травня. Крім того, деяких активістів тримають під вартою українські правоохоронні органи й батальйони добровольців, імовірно у зв'язку із здійсненням злочинів за статтею 258 (терористичний акт) Кримінального кодексу України. ММПЛУ не отримала жодних пояснень щодо точного місця перебування цих затриманих. Повідомлялося також, що 25 червня «Правий сектор» у взаємодії із українськими військовослужбовцями затримав лідера однієї із озброєних груп у Донецькій області.

45. Починаючи з 5 червня, мали місце випадки, коли споживачі наркотиків (навіть ті, хто перебуває в стадії ремісії) і люди, котрі живуть із ВІЛ/СНІД, затримувалися озброєними групами через свій статус. За повідомленнями, декого з них піддають тортурам і тримають у підвалах. У родичів таких затриманих часто вимагають виплати «штрафів» (викупів) у розмірі від 200 до 1000 дол. США. Багатьох затриманих також змушують «відробляти провину» в якості дармової робочої сили або ж воювати на передовій протягом 15 днів. Ті, хто не в змозі заплатити викуп, отримують можливість «змити провину кров'ю»; іншими словами, їх посилають на передову, де вони мають воювати на боці озброєних груп. Вочевидь, озброєні групи вважають такі дії «превентивними заходами щодо наркозалежних». Водночас, викрадення мали місце і в інших регіонах України. Наприклад, повідомлялося, що протягом звітного періоду невідомі викрали в Івано-Франківській області лідера місцевого відділку «Правого сектора».

Тортури та жорстоке поводження

46. Багато людей, яких озброєні групи утримували під вартою, під час бесід із ММПЛУ після свого звільнення повідомляли про побиття, жорстоке поводження, позбавлення сну, вкрай погані умови утримання, а також про примусову працю, зокрема, про риття окопів на передовій. В якості «альтернативи» примусовій праці затриманим пропонували вступати до лав вояків озброєних груп. Декого, як стверджують, змушують брати участь у викраденні інших людей. Син чоловіка, викраденого в Донецьку 7 червня, розповів, що озброєні групи перевезли його батька в Сніжне, де під вартою утримувалися 100 осіб, чоловіків у віці від 14 до 60 років. За його словами, вдень затриманих змушували рити окопи неподалік від кордону України з Російською Федерацією, де проходить передова важких боїв між озброєними групами та українськими силами. 10 липня в Горлівці з полону був звільнений співробітник Донецької обласної державної адміністрації. Його утримували від 26 червня й, за його словами, піддавали тортурам.

Страти

47. 7 липня в Слов'янську журналіст знайшов письмові документи з наказами про приведення до виконання смертних вироків, санкціонованих і підписаних особисто «головнокомандувачем» озброєних груп Ігорем Гіркіним (відомим як Стрелков), а також протоколи засідань «військового трибуналу», на яких людей засуджували до смерті. Ці вирокі, вочевидь, були винесені щодо тих осіб, які були пов'язані з озброєними групами, а також звичайних злочинців. ММПЛУ перевіряє ці документи разом із родичами жертв і свідками.

Викрадення дітей

48. З особливими небезпеками в зоні конфліктів стикаються діти. Значних труднощів у Донецькій і Луганській областях зазнали сироти, багато з яких мали або мають

інвалідність: іноді їх використовують як пішаків у масштабному геополітичному спорі. Наприклад, у Донецьку головний лікар повідомив про складнощі із евакуацією дітей із притулку, розташованого в Краматорську, тому що озброєні групи не бажали відправляти донбаських дітей «до ворожої країни України» і збирались вивезти їх до Російської Федерації. Врешті 28–29 червня, завдяки втручанням московської неурядової організації, всі 32 дитини були безпечно евакуйовані до Харківської області. При цьому один із представників цієї організації особисто потрапив у небезпеку – 25 червня його на короткий термін затримали члени місцевих озброєних груп.

49. 13 червня до України була повернута група з 16 дітей та двох осіб, що їх супроводжували; як стверджують, їх викрали та перевезли на територію Російської Федерації 12 червня⁶. Уповноважені з прав людини України та Російської Федерації продемонстрували активне співробітництво щоб забезпечити повернення цих дітей до України.
50. 7 липня Представництво ООН в Україні отримало від Уряду України офіційне повідомлення, яким ООН було проінформовано про можливі спроби озброєних груп силоміць вивезти до Російської Федерації 206 сиріт із Донецької області. Як зазначив Уряд України, про вищезгадану ситуацію він поставив до відома Посольство Російської Федерації в Україні і закликав виконувати міжнародні зобов'язання, аби гарантувати права дітей.
51. 13 липня, після того, як спроби доправити дітей до Російської Федерації виявилися марними, озброєні групи вивезли до Донецька 54 вихованця Мар'їнського дитячого будинку. Це було зроблено, попри активний тиск на керівництво дитячого будинку. Зараз діти залишаються в Донецьку.

Звинувачення в сексуальному насильстві

52. ММПЛУ отримало повідомлення з обвинуваченнями в сексуальному насильстві з боку членів озброєних груп щодо окремих осіб. Місія також має інформацію із звинуваченнями на адресу Національної гвардії у Краматорську. ММПЛУ робить спроби перевірити такі заяви.

Довільні затримання та насильницькі зникнення

53. Члени українських територіальних батальйонів і військовослужбовці Національної гвардії, як стверджують, незаконно затримали ряд підозрюваних прибічників озброєних груп, внаслідок чого мав місце факт насильницького зникнення цих осіб. ММПЛУ докладає зусиль для перевірки ряду подібних випадків.
54. 11 липня ММПЛУ разом із Главою Національного превентивного механізму (НПМ) відвідала Штаб урядової операції із забезпечення безпеки у східних областях, розташований в Ізюмі, з метою отримання інформації щодо стану осіб, затриманих урядовими збройними силами в ході здійснення згаданої операції. За інформацією, що була надана Місії, усі особи, затримані урядовими збройними силами в ході операції із забезпечення безпеки, передаються безпосередньо Службі безпеки України (СБУ).

---

⁶ 12 червня Міністерство закордонних справ (МЗС) України виступило із заявою, звинувативши Російську Федерацію у сприянні незаконному вивозу на її територію 16 сиріт. За повідомленнями, ці діти належали до складу групи людей, викрадених у м. Сніжне озброєними представниками «Донецької народної республіки». За словами МЗС, у дітей не було належних дозволів на перетин кордону, і за таких умов їхнє перевезення кваліфікується як акт міжнародного викрадення дітей. МЗС України надіслав МЗС Російської Федерації ноту, вимагаючи вжити термінових заходів для забезпечення негайного повернення дітей в Україну й судового обвинувачення осіб, причетних до сприяння їх незаконному вивезенню до Російської Федерації.

55. 27 червня ММПЛУ зустрілась із начальником Головного слідчого управління СБУ, який зазначив, що за нинішньої обставин затримання часто відбуваються в районах, що безпосередньо межують із зоною бойових дій, і це іноді не дає змоги повністю дотримуватися порядку затримання, встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України. До того ж, оскільки в багатьох містах двох східних областей міліція не працює, затриманих змушені перевозити до Києва, що, як повідомляється, не дає змоги своєчасно повідомляти родичів про факт затримання. Місія також була запевнена, що жоден із затриманих, які перебувають в Києві в СБУ, не піддається тортурам або жорстокому ставленню.
56. 4 липня Міністерство внутрішніх справ повідомило ММПЛУ, що у разі проведення затримання батальйонами, підпорядкованими Міністерству внутрішніх справ, вони відбуваються відповідно до Закону України «Про міліцію», який зобов'язує добровольців батальйонів заповнювати протокол затримання, після чого вони, як правило, передають затриманих владі (переважно в Києві). Проте ММПЛУ стурбована тим, що такі процедури не виконуються, і це впливає із отриманих нею повідомлень про становище осіб, затриманих в ході операції із забезпечення безпеки. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, орган, що провів затримання, повинен негайно вжити заходів щодо забезпечення того, щоб арештований міг скористатися послугами адвоката; окрім цього, затриманий протягом 60 годин після арешту має постати перед судом, який і визначить запобіжний захід щодо нього. ММПЛУ зауважила, що ці дві вимоги часто не виконувались, тому що ситуація із безпекою не давала змоги забезпечити надання підозрюваному послуг захисника і провести судові засідання в установлені терміни. До того ж, повноваження, надавані законодавством України щодо боротьби із тероризмом, передбачають переважний збір інформації, серед іншого й допит підозрюваних. Таким чином, особи, затримані в ході операції із забезпечення безпеки, часто можуть ставати жертвами недоліків у захисті, отже, їхні права можуть порушуватися через застосування положень Кримінального процесуального кодексу за умов ведення активних бойових дій і обмеження пересування.
57. ММПЛУ разом із національним превентивним механізмом (НПМ) відстежує випадки затримання силами безпеки, причому деякі з них викликають занепокоєння, зокрема, випадки насильницького зникнення.
58. Наприклад, 13 червня на центральному залізничному вокзалі Києва співробітниками СБУ був затриманий мешканець Донецька. Інформація про затримання була оприлюднена на веб-сайті СБУ, при цьому згадувалось, що затриманий є «активним членом терористичної організації ДНР». Проте пізніше СБУ спростувала факт затримання цього чоловіка, який наразі зник безвісти. Його адвокат не може зв'язатися з ним від моменту арешту.
59. Повідомлення дали підстави припустити, що деякі представники українських сил відповідальні за жорстоке поводження та тортури щодо затриманих. 18 червня в Маріуполі озброєні люди одного з українських батальйонів затримали головного редактора місцевої газети «Вестник Приазовья». ММПЛУ отримала дуже суперечливу інформацію про цей випадок насильницького зникнення, і наразі тісно співпрацює з НПМ щодо її перевірки.
60. Повідомляється, що 10 липня невідомі особи відкрили вогонь по Артемівському педагогічному коледжу, де базувався український батальйон «Донбас». За повідомленнями, солдат батальйону 8 липня був арештований власним батальйоном і звинувачений в передачі до озброєних груп інформації щодо дислокації батальйонів. За свідченнями, його побили й доправили до відділку внутрішніх справ

Ізюму (місто в Харківській області, що є базою української операції із забезпечення безпеки), де утримували в одиночній камері. Станом на 15 липня місце його перебування залишається невідомим.

Наземні міни та вибухонебезпечні залишки

61. Перші свідчення щодо використання озброєними групами наземних мін з'явилася 2 липня, коли українські сили відновили контроль над прикордонним районом у Луганську. При цьому були знайдені протипіхотні міни, на одній із яких підірвався автомобіль Державної прикордонної служби України, внаслідок чого 6 співробітників Служби, які перебували в автомобілі, отримали поранення. Від протипіхотних мін поблизу Луганська та Краматорська загинуло двоє цивільних осіб, ще двоє були поранені; обидва міста на той момент контролювали озброєні групи.
62. Україна є Стороною Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення.
63. 4 липня Міністерство внутрішніх справ України проінформувало ММПЛУ про те, що озброєні групи застосовують два типи фугасних наземних мін. Один із них – протипіхотний незнімний наземний мінний комплекс із двома проводами між мінами, який майже неможливо безпечно знешкодити. Було також зазначено, що протитанкові міни застосовуються в поєднанні з протипіхотними, внаслідок чого вони стають більш небезпечними не тільки для збройних сил, а й для мешканців, котрі не беруть участі в бойових діях.
64. Після того, як українські сили повернули контроль над Слов'янськом, вони на багатьох дорогах, підприємствах і в будівлях виявили вибухонебезпечні залишки. Повідомляється, що 8 липня Міністр оборони України заявив про замінування багатьох автотрас, зокрема, дороги із Слов'янська до Краматорська та із Слов'янська до Донецька, зазначивши при цьому, що «обабіч доріг лежить чимало наземних мін і снарядів, що не вибухнули», і що ведеться робота з їх знешкодження. Надходили повідомлення щодо збільшення кількості жертв серед цивільного населення внаслідок вибухів наземних мін на околиці Донецька.

Інші інциденти

65. Активізація бойових дій на сході України спричинює збільшення числа інцидентів і «превентивних» дій з боку влади на всій території України. Наприклад, у Дніпропетровській області 20 червня була арештована жінка, яка може бути місцевим координатором озброєних груп у Мар'їнському та Великоновосілківському районах, за попередніми даними, за підбурювання людей до непокори Урядові України і підтримку «незалежності» Донецької області.
66. Протягом тижня 7–13 липня Управління СБУ в Харкові оголосило про арешт двох осіб, яких вони вважають «терористами», що беруть участь у діяльності озброєних груп на сході; СБУ заявила також про арешт мешканця Дніпропетровська, імовірного лідера терористичної групи, якій розвідувальна служба Російської Федерації доручила вести розвідувально-підривно діяльність проти України. Як зазначив прес-центр СБУ, 6 липня в Херсоні при спробі переходу з материкової України до Криму був затриманий один із лідерів озброєних груп. 10 липня в Одесі СБУ заарештувала двох осіб (один із них – громадянин Російської Федерації) у зв'язку із заходом, на якому вони разом із ще 60 особами, імовірно, планували створити «Одеську народну республіку».
67. Від червня місяця Одесу турбують погрози щодо застосування вибухових пристроїв

у громадських будівлях і на об'єктах, таких як залізничні станції і суди. Окрім цього, сталося кілька вибухів та інших інцидентів. Вибух у військовій частині в ніч на 3 липня Уряд назвав «терористичним актом». Дві пожежі 6 липня – в банку та офісі політичної партії – були визначені як «підозрілі». 13 липня великими вибухами були пошкоджені два відділення «ПриватБанку». Повідомлень щодо людських жертв немає. Представник банку заявив, що вибухи – ще одна спроба дестабілізувати місто. І все ж, 11 липня в Одесі, як і планувалося, відкрився тижневий міжнародний кінофестиваль.

68. 1 липня СБУ заблокувало кілька вулиць Одеси з метою арешту трьох осіб, котрі підозрюються у приналежності до «бойовиків-ополченців». У Херсонській області прикордонники та СБУ арештували двох осіб, які намагалися втекти до Криму і які розшукувались за імовірну участь у штурмі військової частини в Маріуполі.
69. В Одесі міське управління Міністерства юстиції звернулося до Одеського окружного адміністративного суду із запитом щодо заборони «проросійського» руху «Молодіжна єдність» як такого, що суперечить законодавству України щодо громадських організацій. Один із лідерів цієї організації був заарештований в березні за статтею 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України) Кримінального кодексу України і станом на червень утримується під вартою в Києві; його брат переховується у зв'язку з подіями 2 травня і, ходять чутки, втік до східного регіону України, що контролюється озброєними групами.
70. 8 липня влада Російської Федерації заявила, що колишня українська військова льотчиця Надія Савченко, яка утримується у Воронежському слідчому ізоляторі Російської Федерації⁷, обвинувачується у співучасті в убивстві двох російських тележурналістів 17 червня під Луганськом. Обставини захоплення пані Савченко є вкрай суперечливими: російська влада наполягає, що вона вільно перетнула кордон и була заарештована на території Російської Федерації за те, що в неї не було документів, і вона вдавала з себе біженку. Український Уряд наполягає, що вона була викрадена в Луганську озброєними групами й переправлена до Російської Федерації «в результаті домовленості або спільної операції терористів і російських секретних служб». Український Уряд закликає міжнародне співтовариство надати допомогу у звільненні пані Савченко. 19 червня Генеральна прокуратура України заявила, що розпочатим кримінальне розслідування обставин загибелі 10 осіб, серед них двох російських тележурналістів, що сталася 17 червня під час мінометного обстрілу поблизу Луганська. 10 червня ММПЛУ отримала повідомлення, що це розслідування проводиться за статтею 258 Кримінального кодексу України (терористичний акт), і здійснює його СБУ. 10 червня Міністерство внутрішніх справ почало кримінальне провадження щодо викрадення пані Савченко за статтею 146 Кримінального кодексу України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини).

III. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

A. Безкарність на сході

71. Озброєні групи не визнають влади Уряду України. У районах східної частини країни, що контролюються ними, верховенство права зазнало руйнації. Міліція фактично контролюється озброєними групами. Міліція не займається розслідуванням злочинів,

---

⁷ Уряд України заявляє, що Російська Федерація кілька днів не пускала до пані Савченко українського консула. Її адвокат повідомив, що вона розпочала голодування на знак протесту проти такого поведіння. 16 липня пані Савченко дозволили зустрітися із консулом.

які приписуються озброєним групам. У вечірні години міліція не відповідає на дзвінки, що надходять на лінію екстреного зв'язку. Деякі суди продовжують працювати, проте навіть у них мають місце випадки, коли члени озброєних груп заходили до зали засідань і переривали слухання.

72. Громадські будівлі, наприклад, будівлі, де розташовані місцеві чи обласні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, органів прокуратури, Служби безпеки України (СБУ) та місцеві урядові установи, є захопленими й часто використовуються для утримання під вартою і катувань громадських активістів, журналістів або політичних опонентів. Кримінальні справи та інші правові заходи, ініційовані Міністерством внутрішніх справ України та Генеральною прокуратурою України, на територіях, що контролюються озброєними групами, залишаються пустим звуком.
73. Озброєні групи заявляють, що вони створюють паралельні «установи». Наприклад, за їхніми словами, сформована «система прокуратури», а функції судової влади тимчасово виконує (незаконно) «військово-польовий суд». Вони стверджують, що відбувається процес створення особливої (незаконної) «військової міліції», а також опрацьовуються Кримінальний кодекс і Кримінально-процесуальний кодекс, що копіюють російські еквіваленти.
74. В українській операції із забезпечення безпеки задіяні армія, військова міліція (Національна гвардія), Служба безпеки України та ряд батальйонів добровольців⁸. Задіявання батальйонів добровольців (таких як «Донбас», «Азов», «Айдар», «Дніпро», «Україна» та ін.) викликає важливі запитання. Хоча номінально вони діють під командуванням Міністерства внутрішніх справ України чи Міністерства оборони України, здається, що вони є аж надто самостійними у своїх діях. Надходять повідомлення про порушення прав людини з боку цих батальйонів. На сьогодні слід розрізнити чотири види таких батальйонів: батальйони оперативного призначення, батальйони міліції особливого призначення (обидва види підпорядковані Міністерству внутрішніх справ України і функціонують відповідно до Закону України «Про міліцію»), батальйони територіальної оборони (підпорядковані Міністерству оборони України) та самоорганізовані батальйони, які не підпорядковані й не підзвітні державним органам. З липня Міністерство внутрішніх справ України створило спеціальне управління, яке буде опікуватися діяльністю своїх батальйонів. Юридичні підстави функціонування інших батальйонів не є такими очевидними. Міністерство внутрішніх справ України заявило про свою глибоку занепокоєність щодо цих груп і планує взяти під контроль якомога більше з них, аби включити їх до складу батальйонів, що вже існують. Це б вирішило питання щодо їхньої законності й дало б змогу координувати їхні дії. З метою забезпечення підзвітності обов'язково слід уточнити правову базу, в рамках якої ці батальйони діють.
75. На додаток до артилерії застосовуються важке озброєння, серед них: танки, військова авіація та гвинтокрили. Озброєні групи також використовують важку зброю, зокрема, реактивні снаряди і танки. Інциденти, що спричиняють смерть цивільних осіб, відбуваються таким чином, що немає жодної змоги встановити, хто є причиною цих людських жертв, – українські сили чи озброєні групи. Зокрема, слід

---

⁸ Перші добровольчі батальйони з'явилися в середині квітня у східних областях України у формі невеликих груп проукраїнських активістів, які прагнули захищати свої населені пункти від беззаконня, що його чинили озброєні групи. Поступово до них приєднувалося все більше людей. До кінця травня було сформовано кілька батальйонів (приблизно по 500 осіб у кожному). Станом на липень деякі батальйони вже були офіційно включені до структури відповідних міністерств.

вказати на такі випадки: п'ятирічна дитина та її мати були вбиті 20 червня в Слов'янську під час мінометного обстрілу; два російських журналісти були убиті 17 червня під час мінометного обстрілу поблизу Луганська; два працівники державного комунального підприємства «Компанія «Вода Донбасу»» загинули 10 червня на водоканалі в с. Семенівка під час обстрілу.

76. Влада України може законно стверджувати, що вона має відновити закон і порядок, зокрема, й застосувавши в разі потреби силу. В будь-якій правоохоронній операції сили безпеки повинні діяти з урахуванням ступеня загрози та за будь-яких обставин дотримуватися права на життя. Окрім цього, під час ведення бойових дій усі задіяні особи повинні дотримуватися принципів розмежування, пропорційності й обережності. Це є особливо важливим за умов, коли озброєні групи змішуються із цивільним населенням.
77. Застосування важкої артилерії та авіації, серед іншого, підвищило ризики для цивільних осіб й призвело до людських жертв. Важливо, щоб влада провела повне й незалежне розслідування всіх випадків, що мали місце від початку операції із забезпечення безпеки, коли цивільні особи, можливо, загинули або ж були поранені українськими силами. Постраждалим має бути забезпечена компенсація, якщо шкоду їхньому майну було завдано незаконно.
78. Починаючи з 5 липня, українські сили відновили контроль над рядом районів, що раніше контролювалися озброєними групами; слід забезпечити, щоб стосовно цивільних осіб не застосовувалися репресалії. Під час допиту людей і перевірки інформації, що їх здійснюють українські сили в районах, які раніше контролювалися озброєними групами, завжди слід дотримуватися презумпції невинності й поважати права людини та людську гідність⁹. Уряду слід надати інформацію щодо того, яким чином відбуваються такі дії і які гарантії дотримання прав людини при цьому передбачені. ММПЛУ підкреслює першочергову важливість дотримання права на життя й забезпечення захисту від довільного позбавлення волі відповідно до зобов'язань України за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (МПГПП) та іншими міжнародними документами.
79. Надходять тривожні повідомлення про випадки, коли журналістів, політиків і людей, які ймовірно підтримували озброєні групи, заарештовували українські сили, проте місце перебування цих людей було неможливо встановити протягом тривалого часу або ж про них досі нічого невідомо. Такі випадки є порушенням права на свободу і безпеку, яке передбачає заборону довільних арешту й утримання під вартою, а також право на «мінімальні гарантії», а саме: право на адвоката, яким кожна особа, позбавлена волі, має право скористатися відповідно до міжнародного права у сфері прав людини.

В. Конституційні зміни

80. 2 липня у Верховній Раді був зареєстрований проект Закону № 4178а щодо внесення змін до Конституції України, ініційований Президентом України.
81. Відповідно до цього документа, Україну буде розділено на регіони, райони та громади, виходячи з принципів єдності, цілісності й децентралізації. Мають бути створені органи місцевого самоврядування із законодавчими і виконавчими функціями, а місцеві державні адміністрації пропонується скасувати. Передбачається

---

⁹ Відповідно до статті 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП) стосовно затриманих, а також стосовно заборони тортур і жорстокого поводження за статтею 7 МПГПП.

призначення представників Президента на місцевому рівні, які будуть наділені повноваженнями щодо відміни місцевих рішень, якщо вони будуть визнані такими, що суперечать Конституції. У законопроекті згадується, що розмежування повноважень між різними рівнями самоврядування здійснюється за принципом субсидіарності, а Президент може відкликати повноваження органів місцевого самоврядування. Положення, що регулюють діяльність органів самоврядування в Україні поширюються й на Крим, проте функцію представника Президента в Криму скасовано. Серед інших нових положень – можливість надання «спеціального статусу» російській мові та мовам інших національних меншин на рівні сіл, містечок, міст, районів, областей; розширення повноважень Парламенту щодо ініціювання чи затвердження призначення міністрів і глав державних органів; скасування повноважень прокуратури щодо нагляду за дотриманням основних прав і свобод. Слід також зазначити, що ці зміни не містять положень, які б зміцнювали незалежність судової влади. Україна звернулась до Венеціанської комісії Ради Європи з проханням зробити висновок щодо цього законопроекту. Очікується, що Комісія надасть свій висновок у другій половині липня.

82. Очікується, що законопроект обговорюватиметься в Парламенті і, можливо, будуть запропоновані зміни. ММПЛУ наполягає на важливості взяття до уваги всього розмаїття країни заради забезпечення прозорості процесу та проведення інклюзивних консультацій. Слід розгорнути дебати, що дасть змогу забезпечити участь у обговоренні широких верств населення. Необхідно дати можливість висловитися правозахисникам, об'єднанням професійних юристів, засобам масової інформації та іншим організаціям громадянського суспільства, зокрема, тим, що представляють жінок, дітей, меншини, корінні народи, біженців, осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб, працівників і підприємців¹⁰ з усіх регіонів України. Аби сприяти цьому, проект змін до Конституції має бути поширений мовами меншин, зокрема російською. Довготермінові рішення спірних питань будуть знайдені лише на засадах всеосяжного, відкритого діалогу й готовності до компромісу.

С. Реформи у сфері правосуддя

Реформа правоохоронної системи

83. Уряд України зробив перші кроки з реформування правоохоронної системи. Для розробки концепції реформування правоохоронних органів при Міністерстві внутрішніх справ України 4 квітня було створено Експертну раду «з питань дотримання прав людини та реформування». 1 липня Міністр внутрішніх справ України поставив перед Експертною радою завдання підготувати й реалізувати пілотний проект у Львові, метою якого є аналіз роботи міліції, її ставлення до громадян, практики залучення населення до охорони громадського порядку, питань прозорості й підзвітності в її роботі. Очікується, що результати пілотного проекту будуть представлені на засіданні Експертної ради в листопаді 2014 р. і будуть узяті за основу під час підготовки пакету реформ у правоохоронній системі. ММПЛУ рекомендує, щоб цей пілотний проект враховував гендерний аспект і забезпечив проведення оцінки роботи міліції щодо боротьби з домашнім насильством, зґвалтуваннями та іншими злочинами, від яких незмірно потерпають жінки.

¹⁰ http://www.unrol.org/files/Guidance_Note_United_Nations_Assistance_to_Constitution-making_Processes_FINAL.pdf

84. ММПЛУ підкреслює важливість реформування правоохоронної системи, де першим кроком має стати ухвалення нового закону про міліцію. Міліцію слід перетворити з мілітаризованої структури на цивільну професійну державну службу. Реформа також повинна торкнутися повноважень Служби безпеки України (СБУ). Відповідно до Рекомендації 1402 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи, СБУ слід позбавити права проводити розслідування у кримінальних провадженнях та арешти осіб¹¹.
85. Слід розбудовувати систему підготовки кадрів за всіма аспектами діяльності правоохоронних органів і проводити відповідні навчальні заходи (зокрема, з таких питань, як арешт, попереднє ув'язнення, застосування вогнепальної зброї, а також з вищезгаданих гендерно-чутливих проблем)¹². Щоб забезпечити їх відповідність міжнародним нормам, потрібно ще чимало зробити. Це має бути ще одним провідним елементом реформи правоохоронної системи.
86. На сьогодні внутрішні механізми нагляду виявили свою неефективність у розгляді інцидентів, що призвели до поранення та загибелі внаслідок застосування сили співробітниками правоохоронних органів. Окрім цього, міліції в цілому не довіряють, сприймаючи її як корумповану й непрофесійну. З цих причин важко створити платформи, відкриті для громадянського суспільства та інших суб'єктів неполіцейського характеру, жіночих організацій включно, для обговорення діяльності міліції та оцінки її ефективності, а також заради створення умов для підсилення публічної підзвітності співробітників правоохоронних органів.

Реформи в сфері відправлення правосуддя

87. Як зазначалося в попередніх доповідях, багато проблем, що призвели до подій на Майдані та викликали кризу на сході, мають системний характер і криються в слабкому дотриманні принципу верховенства права та відсутності ефективних систем стримувань і противаг. Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» створений механізм звільнення суддів, які порушенням професійно-етичних норм чи корупційними проявами дискредитували судову владу. Набула чинності процедура люстрації для проведення перевірки суддів. Однак слід зазначити, що вона не відповідає деяким загальновизнаним вимогам у сфері судочинства. Наприклад, ухвалені раніше судові рішення можуть вивчатися «Тимчасовою спеціальною комісією», котра має змогу ухвалювати рішення щодо негайного звільнення суддів. З липня комісія провела своє перше засідання, обрала голову і заступника голови, але досі не ініціювала жодної перевірки. Існують побоювання, що набуття чинності вищезгаданого закону призведе до необґрунтованих і невмотивованих звільнень суддів і створить загрозу відправленню правосуддя. Слід терміново зміцнити інституційну незалежність судової влади. Це можна зробити, зокрема, забезпечивши, щоб призначення і звільнення суддів, а також порушення дисциплінарного провадження щодо них не залишали можливості для невинуватеного політичного чи будь-якого іншого тиску. Що стосується самоврядування судової влади, то міжнародні норми вимагають, щоб будь-яке рішення, яке впливає на добір, найм, призначення, просування по службі чи припинення повноважень судді ухвалювалося незалежним органом, у якому щонайменше половина членів-засідателів є судьями, котрі були обрані своїми колегами. Проте Вища рада юстиції, що відіграє головну роль у призначенні суддів,

¹¹ «Контроль над внутрішніми службами безпеки в державах-членах Ради Європи», п. V.iii.

¹² Рекомендації за результатами Універсального періодичного огляду за 2012 рік вимагають, щоб в Україні здійснювалась підготовка персоналу правоохоронних органів з питань дотримання прав затриманих.

не відповідає цій вимозі: з'їздом суддів призначаються тільки 3 з 20 його членів. Крім того, після свого призначення судді відпрацьовують п'ятирічний випробувальний термін, і лише тоді вони можуть бути обрані Парламентом на посаду довічно. Такий довгий випробувальний термін викликає занепокоєння, оскільки він відкриває можливість для здійснення неправомірного впливу на ухвалення суддями рішень протягом цього періоду. Зміни в законодавстві та Конституції повинні бути спрямовані на усунення перешкод для роботи незалежної судової влади, а саме: стосуватися ролі та складу Вищої ради юстиції, тривалості випробувального терміну, ролі Парламенту в процесі призначення. Влада також повинна забезпечити достатнє фінансування судової системи із державного бюджету. Це зменшило б залежність судової гілки влади від державних і особистих інтересів, звело б до мінімуму ризик корупції.

88. Відсутній прогрес у реформуванні системи прокуратури, яка є ще одним стовпом системи відправлення правосуддя; щодо цього надано багато рекомендацій. Зазвичай, прокуратура мала широкі повноваження поза межами кримінального судочинства. Зміни, внесені до законодавства в 2012 р., дещо зменшили коло цих повноважень, звузивши загальний прокурорський нагляд за застосуванням законодавства й скасувавши право видавати накази щодо призупинення застосованої/необхідної санкції («подання прокуратури»). Крім того, новий Кримінальний процесуальний кодекс, що набув чинності в листопаді 2012 р., розширює роль прокуратури в кримінальному судочинстві, що є позитивним кроком. Водночас, цих заходів недостатньо. Важливо, щоб прокуратура отримала більш чіткі повноваження щодо здійснення досудового слідства за кримінальними справами та керівництва судовим переслідуванням. Такі зміни можна зробити шляхом внесення поправок до Закону України «Про прокуратуру» і, можливо, до Конституції. Слід також зазначити, що відсутній прогрес і в справі створення Державного бюро розслідувань України, запровадження якого вимагають Кримінальний процесуальний кодекс України, рекомендації щодо результатів Універсального періодичного огляду, а також рекомендації ММПЛУ.
89. У нормальному функціонуванні правової системи та справедливості судових розглядів важливу роль мають захисники. Існує Національна асоціація адвокатів України, яка є органом самоуправління. Водночас, виконання адвокатами своїх професійних обов'язків та умови їхньої праці потребують посиленого захисту. В судах відсутні приміщення для захисників; законодавство не регулює право на відпочинок або соціальний захист цих спеціалістів. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України обмежує кількість захисників, які можуть працювати за однією справою; у разі відсутності, захисника може замінити адвокат, призначений державою. Закон про адвокатуру був ухвалений у 2012 р., і зараз обговорюється проект змін до нього. Було б доцільним забезпечити, щоб нові зміни створили кращі умови для захисників, а також відповідне професійне середовище, що сприятиме належному здійсненню права на захист. Відносини між захисниками і прокурорами мають будуватися на принципі рівноправ'я сторін.

D. Законодавчі зміни

90. Протягом останніх місяців було ухвалено ряд важливих законів, змін до законів і нормативних актів. Їх ухвалення було викликане необхідністю вирішення найбільш важливих питань у складному й змінюваному контексті, на що вплинули

«референдум» у Криму¹³ й різке загострення ситуації із безпекою на сході країни. До таких питань належать: ситуація із внутрішньо переміщеними особами; питання щодо прав осіб, котрі беруть участь в операції із забезпечення безпеки, та їхніх сімей; санкції за кримінальні дії, які загрожують територіальній цілісності країни та спрямовані на захоплення державної влади; введення нових санкцій за фінансування незаконної діяльності; внесення змін до законодавства щодо боротьби з тероризмом тощо. МППЛУ відслідковує ці події, вони будуть аналізуватися і в разі необхідності знайдуть свій відбиток у подальших рекомендаціях.

91. Нове законодавство в деяких випадках передбачає посилення дотримання міжнародних інструментів і рекомендацій міжнародних правозахисних документів. Наприклад, розширено визначення поняття «додатковий захист», яке зараз охоплює осіб, котрі рятуються від «міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту» та інших серйозних порушень прав людини, що відповідає міжнародним і європейським нормам. Що стосується дискримінації, то обсяг заборонених підстав і діапазон санкцій значною мірою узгоджені з відповідними міжнародними нормами і стандартами. Нарешті, терміни, що вживаються у національному законодавстві до осіб із інвалідністю, – а саме: «розумне пристосування», «універсальний дизайн» і «дискримінація за ознакою інвалідності» – є такими, що відповідають Конвенції про права інвалідів. Водночас, зміни в антидискримінаційному законодавстві не забезпечують врахування правової практики Комітету ООН з прав людини та Європейської конвенції з прав людини, що стосується попередження дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

Боротьба з корупцією

92. Законодавча база боротьби з корупцією протягом останніх місяців стала більш якісною: хабарництво зараз кваліфікується як правопорушення за Кримінальним кодексом, а корупція в усіх її формах розглядається як злочин. Запроваджена відповідальність компаній («юридичних осіб») за Кримінальним кодексом. Ухвалені нормативні акти щодо конфіскації і вилучення доходів від злочинів. Призначений Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики, який очолює Національний антикорупційний комітет, створений у 2010 р. Проте слід зазначити, що комітетові не було забезпечено достатнього рівня незалежності, аби він мав змогу здійснювати змістовні контрольні функції антикорупційної політики. Уряд заявив про свій намір ухвалити нову стратегію боротьби з корупцією на 2014 р. Викорінення корупції також нерозривно пов'язане з функціонуванням інших інститутів. Це передбачає, зокрема, внесення змін до правової бази, що регулює повноваження й роботу прокуратури, процедури державних закупівель, реформування державної адміністрації і державної служби. За звітний період у всіх цих сферах не було досягнуто прогресу.

Притулок

93. 30 травня 2014 р. набули чинності зміни до Закону України про біженців, котрі привели визначення понять «додатковий захист» і «тимчасовий захист» у відповідність до міжнародних і європейських норм. Визначення поняття «додатковий захист» тепер охоплює осіб, котрі рятуються від збройного конфлікту й інших серйозних порушень прав людини¹⁴. До того ж, у травні 2014 р. особам, що шукають притулку, був наданий доступ до невідкладної медичної допомоги. Ще

¹³ Конституційний суд України визнав цей референдум неконституційним; Генеральна Асамблея ООН в своїй резолюції 68/262 заявила, що цей референдум не є правочинним.

¹⁴ Закон України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», див. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1251-18>

один із недавніх кроків – початок практичної реалізації порядку визначення віку дітей, що не мають супроводу і шукають притулку; порядок був розроблений Державною міграційною службою в 2013 р. Перше засідання комітету з визначення віку було скликане в червні 2014 р. у Київській області.

94. Водночас, у чинному законодавстві про біженців залишається багато пробілів, що значним чином впливають на якість належної правової процедури в справах щодо притулку, а також на умови прийому осіб, котрі шукають притулку. Ці особи часто змушені самі знаходити перекладачів і сплачувати їхні послуги; у разі, коли їхні клопотання відхиляються, їм не повідомляють про підстави відмови, при цьому дають лише 5 днів для подання апеляції; особи, котрі шукають притулку, часто залишаються без документів через пробіли в процедурі надання притулку. Через відсутність документів особи, котрі шукають притулку, не можуть скористатися своїм правом на тимчасове працевлаштування. Оскільки умови прийому, як правило, є поганими (є кілька місць у центрах тимчасового розміщення, а поза цими центрами соціальна допомога не надається), то багато людей змушені працювати неофіційно, аби задовольнити свої базові потреби. Це наражає таких людей на ризик експлуатації, а беручи до уваги економічний спад у країні, джерела їхнього існування є вкрай ненадійними.
95. Якість ухвалення рішень за клопотаннями про надання притулку також продовжує викликати занепокоєння, оскільки багато осіб, котрі дійсно потребують міжнародного захисту, продовжують отримувати відмову й наражаються на ризик висилки. Наприклад, у 2013 р. із загального числа сирійців, котрі подали відповідні клопотання, статус біженця чи додатковий захист отримали 46%.
96. Державне фінансування питань, пов'язаних із притулком, є недостатнім. Низький рівень укомплектованості штатів і висока плінність кадрів у деяких підрозділах міграційної служби означає, що часто не вистачає співробітників для виконання звичайних завдань, а саме: прийому клопотань щодо надання притулку чи подовження дії документів. Наприклад, на початку травня одна особа, котра шукала притулку, була змушена ходити до міграційної служби 5 днів, аби подати клопотання. Цей недолік означає, що особи, котрі шукають притулок, часто не мають документів і наражаються на ризик бути затриманими. Держава не надає можливостей для вивчення мови, тому особи, що шукають притулку, важко адаптуються до ситуації. Особи, визнані біженцями, отримують разову допомогу у розмірі всього лише 17 грн (менше ніж 2 дол. США), що є явно недостатнім.

IV. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

97. У держави є обов'язок перед своїми громадянами – забезпечити відповідальність за порушення їхніх прав і свобод. Це питання набуває першочергового значення в контексті ситуації на сході. Воно є також важливим з огляду на події на Майдані Незалежності та в Одесі, що викликали значний резонанс у суспільстві.

А. Розслідування порушень прав людини, пов'язаних із протестами на Майдані Незалежності

98. На сьогодні, через п'ять місяців після закінчення протестів на Майдані, що розпочалися 21 листопада 2013 р. і завершилися з приходом до влади нового Уряду 22 лютого 2014 р., залишається багато що зробити для забезпечення відповідальності за порушення прав людини, допущені протягом указанного періоду.

99. Внаслідок запеклих сутичок між демонстрантами і представниками різних правоохоронних органів із застосуванням зброї загинули, за оцінками, 103 протестувальники (серед них 3 жінки) і 20 співробітників правоохоронних органів. Сотні людей з обох боків отримали поранення. Надходили чисельні повідомлення про насилля, тортури і жорстоке поводження з протестувальниками, здебільшого з боку підрозділу міліції «Беркут». Крім цього, за даними громадської організації «Євромайдан SOS», станом на 14 липня 32 учасники протестів на Майдані (31 чоловік і 1 жінка) досі вважаються зниклими безвісти.
100. Вбивства на Майдані відбувалися протягом двох періодів: 19–21 січня та 18–20 лютого 2014 р. Досі жодна людина не засуджена. Троє співробітників спецпідрозділу «Беркут», яким закидають причетність до вбивств протестувальників, затримані за обвинуваченням в убивстві й утримуються в слідчому ізоляторі. Що стосується вбивства співробітників правоохоронних органів, то розслідування підозрюваних не встановило.
101. Що стосується іншого інциденту – жорстокого розгону демонстрантів спецпідрозділами міліції в ніч на 30 листопада 2013 р., що дав поштовх протестам на Майдані, то Київський суд має вирішити, чи поширюється на тих двох осіб, котрі підозрюються у відданні наказу щодо розгону, закон про амністію, ухвалений у грудні 2013 р. Слухання кілька разів переносилися.
102. На сьогодні були винесені вироки щодо трьох співробітників міліції, які визнали себе винними в жорстокому поводженні з демонстрантом, якого вони роздягли догола, тоді як на вулиці була мінусова температура, і змусили стояти на снігу, при цьому ще й кепкували з нього, ображаючи й знімаючи це на мобільний телефон. Один з них був засуджений до трьох років позбавлення волі з річним випробувальним терміном, а інші двоє – до двох років, також із річним випробувальним терміном.
103. 9 квітня Уряд України звернувся до Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо розслідування подій, що мали місце на Майдані в період з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. Секретар МКС прийняв заяву, подану Україною, щодо визнання юрисдикції МКС. Заява була подана відповідно до статті 12 (3) Римського статуту, що дозволяє державі, яка не є учасницею Статуту, підпадати під юрисдикцію Суду. Прокурор МКС вирішив почати попереднє вивчення ситуації в Україні з метою встановити відповідність вимогам Римського статуту для подальшого відкриття розслідування. Зараз Уряд України розглядає можливість ратифікації Римського статуту МКС.
104. Різні співрозмовники, з якими спілкувалася ММПЧУ, висловлювали стурбованість щодо того, що розслідування затягується та є неефективним. Зокрема, була висловлена стурбованість щодо таких моментів: (а) збір і зберігання доказів і судово-медичні експертизи, можливо, не мали системного характеру; б) документація щодо дій спецпідрозділу «Беркут» під час подій на Майдані була знищена; в) вважається, що деякі підозрювані, можливо, беруть участь в операціях із забезпечення безпеки на сході країни, звідси й небажання проводити змістовні розслідування в такий критичний час; г) корупція і загальна неефективність судової та правоохоронної систем згадувалися як перешкоди для неупередженого і всеосяжного розслідування; д) деякі свідки, можливо, бояться говорити.
105. Більшість сімей, члени яких загинули на Майдані і які створили «ініціативну групу», за повідомленнями, отримали разові соціальні виплати в сумі 121 800 грн (близько 10 100 дол. США). Здійснення виплат усім сім'ям має бути завершено до кінця липня. Ініціативна група зараз закінчує переговори з Міністерством освіти і науки

України щодо надання 52 дітям із сімей загиблих на Майдані права на безкоштовне отримання освіти в усіх педагогічних вищих навчальних закладах.

106. Різні групи, що активно брали участь у демонстраціях на Майдані, продовжували займати будівлі та об'єкти в центрі Києва, які були захоплені під час антиурядових протестів у період з грудня 2013 до лютого 2014 р. За даними прокуратури м. Київ, близько 950 осіб, котрі належать до «Самооборони Майдану», «Правого сектора» та Соціал-національної Асамблеї, отаборилися всередині і навколо 12 будівель, зокрема, у Міністерстві аграрної політики та продовольства України, на Головоштамті, в ряді культурно-розважальних і бізнес-центрів, магазинах, барах, ресторанах і банках. Цей факт засудили Міністр внутрішніх справ України, Генеральний прокурор України, прокурор Києва, мер Києва, які також закликали звільнити вищезгадані будівлі. Тим не менш, це не привело до звільнення будівель.

В. Розслідування порушень прав людини, пов'язаних із насиллям в Одесі

107. Акти насильства, що мали місце 2 травня в Одесі, призвели до смерті 48 людей, понад 200 осіб були поранені. Здається, це зміцнило рішучість супротивників Уряду та поглибило розбіжності в суспільстві. Необхідним є рішучий підхід до розслідування жорстоких подій, що відбулися в той день. Винних слід передати правосуддю, зробивши це неупереджено і без жодної вибіркості.
108. Зараз, коли минуло більше двох місяців після вищезгаданого насильства в Одесі, ці інциденти продовжують розділяти людей, котрі живуть у цьому місті. За фактом вбивства з вогнепальної зброї шести осіб, вчиненого в другій половині дня 2 травня, а також загибелі 35 чоловіків і 7 жінок під час пожежі в будівлі Будинку профспілок¹⁵ ініційовано шість розслідувань – офіційних і незалежних. Враховуючи кількість розслідувань, розпочатих правоохоронними органами та експертами, існує великий ризик непорозуміння і отримання суперечливої інформації. МППЛУ стежить за цими кримінальними розслідуваннями і вже отримала з різних джерел тривожну інформацію щодо порушення прав людини з боку правоохоронних органів та некомпетентності в наданні безоплатної правової допомоги. У ряді випадків високопосадовці оприлюднювали інформацію, яку згодом спростовували. В цілому населення Одеси не вірить у незалежність розслідування, що його проводять правоохоронні органи. Така несприятлива атмосфера ще більш погіршується через те, що в рамках розслідувань не забезпечується належна прозорість, чим обмежується доступ громадян Одеси до інформації. Слідча комісія Міністерства внутрішніх справ України (МВС) і Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України звернулися за допомогою до іноземних фахівців.
109. Заступник Міністра внутрішніх справ України звернувся за наданням міжнародної допомоги в проведенні розслідування, для чого були надіслані письмові запити до посольств чотирьох держав (Німеччина, Ізраїль, Великобританія та США). Незалежна комісія звернулася за допомогою до іноземних фахівців з Організації з безпеки і співробітництва в Європі та Ради Європи. Комісія офіційно запросила сприяння експертів у Генерального секретаря ООН, Верховного комісара ООН з прав людини, Моніторингової місії з прав людини в Україні та Координатора системи ООН в Україні. Вважається, що такі незалежні міжнародні експерти змогли б отримати більш об'єктивні відповіді, оскільки свідки більше довіряли б іноземцям, ніж місцевим офіційним особам. МППЛУ рекомендує: (а) в інтересах слідства співробітники правоохоронних органів повинні утриматися від поширення

¹⁵ Див. щомісячну доповідь МППЛУ від 15 червня 2014 р., п. 37–93.

провокаційних чуток і розголошення інформації; (б) всі комісії відповідно до своїх мандатів повинні засідати регулярно; (в) обласні та місцеві органи влади повинні працювати над стратегіями деескалації напруженості серед населення та ініціювати діалог, спрямований на примирення; (г) правоохоронні органи повинні забезпечити захист, дотримання і заохочення прав людини в рамках кримінальних розслідувань, що ними проводяться; (д) державна система безоплатної правової допомоги повинна забезпечити компетентність адвокатів, які надають безоплатний правовий захист.

Кримінальне розслідування, здійснюване слідчими органами МВС України

110. Розслідування актів насильства, що мали місце 2 травня, здійснює Головне слідче управління МВС України в Києві (підпорядковане Заступнику Міністра внутрішніх справ України). За словами представника МВС України, після закінчення 60 днів, передбачених законом для проведення розслідування, слідча група попросила надати додатково ще 5 (п'ять) місяців. Потрібно більше часу для проведення таких слідчих дій: встановлення усіх осіб, які брали участь у масових заворушеннях, а також виявлення свідків; виявлення організаторів одеського «Євромайдану», «Правого сектора», місцевої самооборони, «Народної дружини» та інших учасників; встановлення й допит співробітників міліції, котрі були задіяні в забезпеченні громадського порядку 2 і 4 травня; встановлення і допит співробітників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які 2 травня приймали екстрені пожежні виклики і спрямовували пожежні команди до різних пунктів; аналізу даних щодо телефонних переговорів між центром міста і Куликовим полем; проведення повномасштабного аналізу відеофайлів; опитування постраждалих, які вимагають відшкодування матеріального збитку; опитування всіх співробітників, що 2 травня працювали в будівлі Будинку профспілок.
111. ММПЛУ провела ряд зустрічей із адвокатами у справах про насильство, що мало місце 2 травня, які повідомили, що Слідча комісія звернулася з клопотанням продовжити запобіжний захід усім затриманим, які перебувають під вартою або під домашнім арештом, ще на 60 днів. ММПЛУ отримала інформацію про те, що розслідування, включаючи допити затриманих, досі ведеться в дуже обмеженому обсязі. Деяких затриманих з моменту їх затримання 2 травня допитали всього два рази.
112. Приморський районний суд м. Одеса задовольнив усі клопотання, подані МВС України.
113. ММПЛУ не мала жодних перешкод для співпраці з Комісією МВС України. Станом на 12 липня Слідча комісія надала ММПЛУ таку інформацію: 12 осіб (чоловіки) перебувають у слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби; 41 особа (чоловіки) поміщені під домашній арешт; 53 людини були опитані в якості підозрюваних, а 83 – як потерпілі; 430 осіб були опитані як свідки; було призначено 242 судово-медичні експертизи, з яких 62 ще продовжуються; із 42 чоловіків і 6 жінок, які загинули, один чоловік досі не ідентифікований; один поранений чоловік перебуває в лікарні; п'ятеро затриманих (чоловіки), за повідомленнями, є іноземними громадянами.
114. Слідча комісія не оприлюднила жодного попереднього висновку. Разом із тим, хоча слідство ще триває, МВС України зробило ряд суперечливих заяв. У травні, коли проведення судово-медичних експертиз тільки почалося, Заступник Міністра внутрішніх справ України заявив, що люди, що перебували в будівлі Будинку профспілок, загинули від вдихання хлороформу, що так і не знайшло підтвердження. Далі, начальник Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи на публічній зустрічі з Комісією з розслідування при Одеській обласній раді заявив, що

жоден з тих, хто помер на Куликовому полі, не був застрелений або побитий до смерті, а їхня смерть була викликана отруєнням чадним газом, такою собі невстановленою хімічною речовиною, або опіками. Крім того, він розголосив конфіденційну персональну інформацію про одного загиблого без попередньої згоди його родини. Начальник Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи постійно відмовлявся надавати інформацію про причину смерті, посилаючись на конфіденційність розслідування.

115. Слідча комісія керує розслідуванням дій одеського обласного підрозділу Державної служби з надзвичайних ситуацій (пожежної команди). Керівник цього підрозділу був звинувачений у недбалості через неналежне виконання ним своїх службових обов'язків (а саме: запізне спрямування пожежної команди до будівлі Будинку профспілок). На час проведення внутрішнього розслідування він був тимчасово відсторонений від роботи. Внутрішнє і кримінальне розслідування тривають.
116. Слідча комісія надала сім'ям, які звернулися за інформацією щодо своїх загиблих родичів, документацію про результати внутрішнього розслідування. Після зустрічей із потерпілими, свідками і родичами ММПЛУ переконалася, що зростає невдоволення тривалим і непрозорим процесом розслідування. В цілому свідки поділилися з ММПЛУ своїми побоюваннями щодо розкриття інформації про вищезгадані інциденти. 11 червня до Окружного адміністративного суду м. Київ було подано кілька позовів до Уряду України щодо недостатнього і затягнутого процесу розслідування.

Розслідування, здійснюване Генеральною прокуратурою України щодо належного виконання співробітниками міліції своїх обов'язків

117. 3 травня Головне слідче управління Генеральної прокуратури України відкрило кримінальну справу стосовно співробітників міліції за статтями 365 (перевищення влади або службових повноважень співробітником правоохоронного органу) і 367 (службова недбалість) Кримінального кодексу України.
118. Одеська обласна прокуратура підтвердила заяву про те, що під час скоєння насильства 2 травня високопосадовці були недоступні, зазначивши, що всі вони на той момент перебували на закритій нараді, скликаній на вимогу заступника Генерального прокурора.
119. Розслідуванню актів насильства, що мали місце 2 травня, перешкоджає те, що головний підозрюваний, колишній заступник начальника Головного управління МВС України по Одеській області, зараз перебуває в розшуку.

Кримінальне розслідування, здійснюване Службою безпеки України (СБУ)

120. Станом на 15 липня СБУ почала кілька кримінальних розслідувань за статтями 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110 (зазіхання на територіальну цілісність і недоторканність України) і 258-2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту) Кримінального кодексу України. СБУ заарештувала щонайменше 35 осіб, імовірно причетних до вищезгаданої злочинної діяльності, переважно активістів і прихильників руху «за федералізм». ММПЛУ відвідала 6 судових слухань і спробувала налагодити контакти зі слідчими СБУ. На жаль, ММПЛУ підкреслює, що обласне управління СБУ не сприяло налагодженню робочої співпраці на місцевому рівні.
121. Адміністрація Державної пенітенціарної служби України повністю співпрацювала з ММПЛУ і надає доступ до недавно затриманих осіб. ММПЛУ також зустрічалася з

адвокатами і родичами затриманих. У ММПЛУ виникли побоювання щодо таких аспектів дій СБУ в процесі розслідування, включаючи порушення правових гарантій і жорстоке поводження: (а) надмірне застосування сили під час арешту і обшуку помешкання, що суперечить основним правам людини; (б) незаконна практика розголошення персональних даних про заарештованих іноземних громадян, що порушує презумпцію невинуватості; (в) невиконання обов'язку негайно повідомити затриманому, докладно і зрозумілою для нього мовою, підстави затримання й те, у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також про його право користуватися допомогою юридичного консультанта, отримувати безкоштовну медичну допомогу, не свідчити проти себе і не визнавати себе винним; так само як і обов'язку негайно повідомити іншим особам про арешт чи затримання та місцезнаходження цієї особи, керуючись положеннями застосовного міжнародного права у сфері прав людини і Кримінального процесуального кодексу України; (г) невручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру не пізніше 24 годин з моменту її затримання, як того вимагає стаття 278 Кримінального процесуального кодексу України; (е) застосування психологічного залякування і погроз (в деяких випадках – сексуального характеру) з метою отримання інформації.

Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України

122. Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України продовжує розслідувати факти масового вбивства. Станом на 15 липня вона провела 9 засідань. Голова Комісії повідомив ММПЛУ, що її члени зустрічаються зі свідками, потерпілими, родичами і лікарями. Крім того, Комісія отримала письмову заяву колишнього заступника начальника Головного управління МВС України по Одеській області, який знаходиться на волі. Вся зібрана документація надіслана до Генеральної прокуратури України. Крім цього, подано запит про залучення іноземних експертів. Комісія планує представити свої попередні висновки у вересні.

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

123. Секретаріат Уповноваженого узагальнив свої висновки щодо актів насильства, що мали місце 2 травня, і дійшов висновку, що в ході цих інцидентів були порушені позитивні зобов'язання України щодо захисту прав людини (права на життя, свободу та особисту недоторканність, право на свободу мирних зібрань). Більше того, Уповноважений зауважила, що начальник Головного управління МВС України по Одеській області не виконав своїх обов'язків і не задіяв спеціальний оперативний план «Хвиля». Така недбалість призвела до великого числа людських жертв. Уповноважений закликала Генеральну прокуратуру України розслідувати виконання 2–4 травня правоохоронними органами своїх обов'язків і порушити кримінальну справу стосовно відповідальних посадових осіб.

Незалежна комісія із розслідування актів насильства, що мали місце 2 травня

124. Незалежна комісія, у складі якої активісти громадянського суспільства, журналісти та експерти, продовжила збирати інформацію про акти насильства, що мали місце 2 травня. Свідки зауважили ММПЛУ, що їм зручніше ділитися інформацією саме з цією Комісією. Деякі висновки Комісії вже широко оприлюднені, включаючи хронологію подій в центрі міста, і, як правило, спростовують численні чутки і заяви. Під час свого розслідування члени Комісії запитували інформацію у МВС України, Державного агентства України з надзвичайних ситуацій та Центру судово-медичної експертизи, але поки що безуспішно. Комісія має намір подати судовий позов проти цих відомств: відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» № (2939-17, 2011 р.), інформація повинна надаватися.

Тимчасова контрольна комісія з розслідування актів насильства, що мали місце 2 травня, створена Одеською обласною радою

125. Тимчасова контрольна комісія з розслідування актів насильства, що мали місце 2 травня, тісно співпрацює з Тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України. З моменту свого створення Комісія провела два слухання для розгляду ходу кримінального розслідування. Висновки Комісії були представлені Одеській обласній раді. Комісія висловила жаль щодо того, що СБУ і обласна прокуратура не завжди повноцінно співпрацюють. За заявою Комісії, виходячи з кримінального розслідування, що проводиться МВС України, існують чотири можливі сценарії подій, що слугували поштовхом до насильства 2 травня: (1) дії, вчинені радикальними групами для дестабілізації ситуації в Одеській області та інших областях України; (2) спроби місцевої влади дискредитувати Уряд; (3) неконтрольовані дії футбольних уболівальників і халатність правоохоронних органів; (4) провокація руху прихильників єдності України з метою залякати рух прихильників федералізму.

С. Розслідування інших порушень прав людини

126. Парламентська комісія з розслідування подій в Одесі відповідає також за розслідування насильства в Маріуполі, який став ареною важких боїв 9 травня. Дев'ятеро людей загинули, коли українські сили безпеки відкрили вогонь по неозброєних протестувальниках, а раніше в той самий день спробували вибити озброєних протестувальників із будівлі міліції¹⁶.
127. Голова Комісії повідомив ММПЛУ, що, вислухавши безліч свідків, Комісія має у своєму розпорядженні дуже детальний виклад фактів, включаючи інформацію про час і послідовність подій і прізвища осіб, що імовірно віддавали конкретні накази або ухвалювали ключові рішення, які призвели до трагічної розв'язки. Комісія поговорить з особами, про котрих згадували свідки, і передасть зібрану інформацію до Головного слідчого управління Служби безпеки України. Термін подачі звіту Комісії, встановлений спочатку на 15 червня, перенесено на 20 жовтня 2014 р.

V. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ

128. За повідомленнями УВКБ ООН, станом на 15 липня в Україні налічується 86,609 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Криму та східних областей країни. Починаючи із середини червня число ВПО зі сходу істотно збільшилося, причому відбулися зміни в структурі популяції ВПО – тепер 85% прибувають зі сходу, а 15% – із Криму. Враховуючи повідомлення про велику кількість ВПО, які виїхали зі східних областей, видається, що в реєстрації ВПО наявні суттєві недоліки. Цифри можуть різко зрости, якщо ці ВПО будуть зареєстровані впродовж наступних тижнів. Хоча статистики з розбивкою популяції ВПО за віком і статтю немає, зазначається, що переважна більшість ВПО – жінки і діти.
129. ВПО зі сходу України покинули будинки переважно через проблеми з безпекою, включаючи ризик опинитися між двох вогнів. Деякі ВПО висловлюють індивідуальні побоювання стати жертвою переслідувань через свої політичні погляди або етнічне походження або побоювання щодо примусового вербування до

¹⁶ Опис цієї справи наведено у щомісячній доповіді ММПЛУ від 15 червня 2014 р.

лав повстанських груп. ВПО також повідомляють про те, що в своїх населених пунктах вони ставали жертвами викрадення, вимагання і переслідувань або чули про такі випадки, що й спонукало їх обрати втечу як превентивний захід. Ще одна причина, що змушує людей втікати, – матеріальний збиток, нанесений житлу та інфраструктурі в регіоні, де системи водо- та електропостачання вже не функціонували. Враховуючи відсутність безпеки в регіоні, доставка основних товарів у багатьох населених пунктах паралізована, і, за словами ВПО, продукти харчування постачаються нерегулярно і коштують дорого, а ліків часто немає взагалі. Зважаючи на колапс банківської системи, багато людей не могли отримати готівку, необхідну для придбання основних товарів, навіть якщо останні все ж з'являлися у продажу. Багато ВПО є особливо уразливими, оскільки вони продовжують жити в східних областях, охоплених постійними боями, куди міжнародні гуманітарні організації зараз не мають доступу.

130. Як повідомляють ВПО з Донецької та Луганської областей, вони покидають регіон із мінімумом особистих речей, іноді не маючи часу на збори, щоб приховати мету свого виїзду звідти, тому в них дуже мало ресурсів для облаштування. ВПО, виїжджаючи зі східних областей, намагаються не привертати до себе уваги, тому що вони бояться репресалій щодо членів їхніх сімей, що залишилися вдома. Багато хто, ставши свідком насильства, отримав психологічну травму. Наприклад, діти бояться гучного шуму і ховаються під меблями кожного разу, коли чують звук літака, що пролітає над головою.
131. ВПО з Криму – переважно татари, але є й етнічні українці, етнічні росіяни, змішані сім'ї, біженці та іноземці, які перебувають у шлюбі з українськими громадянами. Багато ВПО з Криму – політичні активісти і журналісти, які побоюються гонінь, або люди, які мають економічні, професійні або сімейні зв'язки в Україні і тому вважають за необхідне переїхати до інших районів України, щоб продовжувати вести нормальне життя. Багато кримських татар відчують обмеження свого релігійного і культурного самовираження. ВПО з Криму розкидані на всій території країни, при цьому найбільше їх у Києві та Львові. Українські військовослужбовці з Криму та їхні сім'ї знаходяться переважно в Одесі, Миколаєві та Херсоні.
132. У державній системі захисту ВПО є значні прогалини. Багато ВПО, які поїхали з Донецької та Луганської областей, повідомляють, що у них немає інформації про те, куди йти чи які послуги надаються. Незважаючи на створення урядового координаційного механізму, закон про ВПО ще не прийнятий, і немає централізованої системи збору інформації або бази даних щодо ВПО. Система реєстрації, яка зараз існує, має разовий і рудиментарний характер, який не дає змоги отримати дані щодо точної кількості ВПО в Україні або щодо індивідуальних потреб тих, хто звертається до влади за допомогою. Зараз Уряд розробляє перелік наявних житлових приміщень для розселення ВПО, але поки що ресурси виділені тільки на покриття витрат на проживання тих, хто приїхав із Криму. Як повідомляють власники санаторіїв і літніх таборів, де розміщуються ВПО з Донецької та Луганської областей, вони розчаровані тим, що не знають, коли їм будуть – і чи будуть взагалі – відшкодовані витрати, які вони несуть у зв'язку з прийомом ВПО. Деякі адміністративні питання залишаються невирішеними, що не дає ВПО можливості почати життя заново: багато ВПО не можуть отримати реєстрацію проживання, перенести стаж роботи з попереднього місця проживання, зареєструватися в якості підприємця, отримати доступ до особистих заощаджень на банківських рахунках. Є проблеми і з доступом до дитячих садків і шкіл для дітей, із наданням допомоги літнім людям, тому жінки не можуть піти на роботу. Крім того, українське законодавство і політика оподаткування гуманітарної допомоги та

особистих доходів перешкоджає наданню ВПО міжнародної допомоги із звільненням від податків.

133. У багатьох ВПО закінчилися кошти, які вони мали у своєму розпорядженні. Більшість ВПО не мають можливостей для довготривалого проживання, особливо ті, кого прихистили друзі, сім'ї або волонтери або розмістили в центрах тимчасового проживання, наданих обласними властями. Багато ВПО тимчасово розміщені в літніх таборах або готелях, які взимку зазвичай закриваються і тому не утеплені і не опалюються. Ці об'єкти, як правило, розташовані в сільській місцевості далеко від шкіл. Тому таке житло придатне тільки на дуже короткий період; більш довгострокове планування ще не здійснюється. Крім того, з огляду на високу вартість опалення, цілком імовірно, що багато об'єктів тимчасового розміщення не зможуть брати ВПО після жовтня, якщо не отримають фінансової підтримки. Слід також розробити плани надання людям даху над головою, одягу, забезпечення обігріву в зимовий період на випадок, якщо масове повернення до районів, що зараз охоплені конфліктом, не відбудеться до зими або в зимові місяці.
134. Уряд повільно реагував на швидке зростання кількості ВПО, що прибувають з Донецької та Луганської областей. Протягом багатьох тижнів влада повністю покладалася на добровільну допомогу і добру волю громад, що приймали людей, надавали їм житло, задовольняли інші їхні потреби. Більшість ВПО були розселені в приватних будинках, державних санаторіях та інших об'єктах на добровільних засадах. На початок липня багато місцевих і обласні органи влади стали скаржитися, що у них немає ресурсів для задоволення потреб тієї кількості ВПО, яка прибуває до їхніх районів. Відсутність координації, планування та коштів ускладнювалася зростанням занепокоєння щодо необхідності забезпечувати соціальний захист все більшої кількості місцевих родин, члени яких беруть участь у бойових діях у рамках урядової військової операції із забезпечення безпеки на сході. З Рівненської області, наприклад, станом на 1 липня для участі в операції Уряду із забезпечення безпеки було мобілізовано 785 осіб, тоді як область прийняла 584 ВПО.
135. У червні обов'язки з координації розміщення та задоволення інших потреб ВПО на всій Україні були покладені на Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Разом із тим, зважаючи на долучення громадянського суспільства – представленого групами волонтерів і широким об'єднанням зацікавлених осіб, які поки що надають основну допомогу ВПО, – владі слід узгоджувати свою роботу з ними і діяти спільно на системній основі. ММПЛІУ докладає зусиль для вирішення цього питання.
136. Одеса стала улюбленим місцем для поселення ВПО з інвалідністю, оскільки там розташований санаторій, призначений для лікування осіб з інвалідністю. Разом із тим, більша частина санаторію вже зайнята військовослужбовцями і їхніми сім'ями, що прибули з Криму. І все ж Одеса прийняла понад 700 ВПО з інвалідністю. На початок липня Одеса повідомляла, що вже досягла межі можливостей, розмістивши 3000 ВПО плюс додатково 500 військовослужбовців із сім'ями, причому в одному літньому санаторії. Є й багато незареєстрованих ВПО, які проживають у приватному порядку в друзів або у членів своїх сімей – їх кількість до вищезазначеної цифри не включена. ВПО продовжують щодня прибувати до Одеси.
137. Із безпрецедентними проблемами стикаються ВПО ромської національності. Ромські сім'ї, як правило, є великими і переміщуються групами, іноді у кількості до 50 осіб, серед яких багато дітей, причому всіх їх необхідно розміщувати разом. Найчастіше це виявляється неможливим через відсутність вільних багатоквартирних будинків. Тому деякі рома розбивають табори в громадських парках або на приватних кемпінгах, що створює додаткові проблеми. Наприклад, у Харківській

області власники кемпінгу у Високому спочатку погодилися розмістити в себе групу приблизно 40 ромів зі Слов'янська, проте згодом, коли ромські сім'ї, зважаючи на відсутність інших можливостей для приготування їжі, розпалили багаття прямо на вулиці, спробували виселити їх. Була викликана міліція, щоб виселити ромів, і ситуація загострилася: роми заявили, що заблокують сусідню дорогу, а співробітники міліції, як повідомляється, пригрозили їм «підкинути наркотики», щоб посилити їхні проблеми. ММПЛУ втрутилася в ситуацію, отримавши відповідну інформацію від групи волонтерів і повідомивши Уповноваженого з прав людини та журналістів. Коли засоби масової інформації виявили інтерес до цієї ситуації, співробітники міліції виїхали, а роми і власники кемпінгу дійшли згоди щодо того, що роми можуть проживати в кемпінгу, поки ця проблема не буде остаточно вирішена. Місцева влада поки що не знайшла іншого відповідного житла для цієї групи, тому вона продовжує проживати в кемпінгу.

138. Крім суто практичних проблем, роми також стикаються з негативним ставленням до себе з боку населення, із стереотипами і упередженістю. Наприклад, у червні був зафіксований спалах кору в Харкові, переважно серед громадян, які не мали щеплення, і це спровокувало ворожість населення щодо ромів (її висловлювали в соціальних мережах і публікаціях), на яких припало близько 40% випадків захворювання на кір і яких деякі жителі звинуватили у поширенні цієї хвороби. Заступник губернатора Харківської області заявив, що обласна влада працює з ромськими громадами області і намагається знайти шляхи системного вирішення питання про надання допомоги ВПО з числа ромів.
139. Негативна інформація більш загального характеру про ВПО також поширюється в соціальних медіа та Інтернетом. У Львові влада заявила, що дезінформація про ВПО поширюється навмисно, з метою поглиблення розколу між населенням сходу і заходу України. Частково ця інформація стосувалася думки про те, що ВПО-чоловіки ухиляються від військової повинності, не бажаючи служити там, звідки вони приїхали. У Рівному міська рада вирішила більш не приймати ВПО-чоловіків призовного віку. (Дві третини всіх дорослих ВПО складають жінки.) З іншого боку, обласна влада, наприклад, на Волині, почала перевіряти ВПО-чоловіків, які прибувають на захід, побоюючись, що вони можуть бути «сепаратистами», що видають себе за ВПО, і місцевому населенню пропонувалося повідомляти про підозрілих осіб і об'єкти.

VI. СВОБОДИ ДУМКИ І СЛОВА, АСОЦІАЦІЙ, МИРНИХ ЗІБРАНЬ, ПЕРЕСУВАННЯ, РЕЛІГІЙ І ПЕРЕКОНАНЬ

A. Свобода мирних зібрань

140. Українці, за винятком тих, хто живе на сході країни, в цілому можуть повною мірою користуватися свободою мирних зібрань у її найрізноманітніших проявах: збираючись на «флешмобах», пікетах, мітингах, демонстраціях та інших групових заходах, щоб публічно висловити свої сподівання. Мирні демонстрації повинні бути дозволені, як того вимагає міжнародне право у сфері прав людини, а також як спосіб здійснення людьми своїх прав на свободу думки і слова, свободу мирних зібрань, які є основою вільного і демократичного суспільства. У більшості своїй ці заходи обійшлися без інцидентів і відбулися без перешкод, хоча майже завжди спостерігалось значна присутність міліції.
141. В Одесі ММПЛУ зазначила, що починаючи з червня більшість зібрань були заборонені рішеннями суду. Як правило, суд посилався на імовірну небезпеку для

громадського порядку, що, відповідно до українського законодавства, є однією з підстав, що виправдовують обмеження права на свободу мирних зібрань. Крім того, суд посилався на акти насильства, що мали місце 2 травня, і недавні арешти осіб, які імовірно планували терористичні акти, як на причини потенційної загрози громадському порядку.

142. На мирних зібраннях, проведених за звітний період, не було насильства такого масштабу, яке мало місце під час протестів на Майдані або 2 травня в Одесі. Разом із тим, ці доленосні події залишаються керівним орієнтиром для владних органів при видачі дозволів на проведення демонстрацій: вони, здається, воліли б заборонити демонстрацію, щоб потім не бути звинуваченими в насильстві, спровокованому нею. В деяких місцях публічні масові мітинги взагалі були заборонені, як, наприклад, 22 червня в Одесі (проте два мирних мітинги все одно були проведені). В інших містах заборона була обумовлена тим, що, на думку влади, тема заходу могла спровокувати насильство. У Києві, наприклад, цей аргумент, імовірно, послужив причиною остаточного скасування параду на захист прав ЛГБТ, запланованого на 5 липня: міліція заявила, що не може гарантувати безпеку учасників. При цьому, саме співробітники правоохоронних органів повинні сприяти проведенню мирних зібрань і забезпечувати захист їх учасників незалежно від їхніх політичних та інших поглядів. Щоб співробітники правоохоронних органів були здатні виконувати таке завдання, вони повинні пройти належну підготовку щодо дій під час мітингів і протестів відповідно до міжнародних норм у сфері прав людини.
143. Загалом правоохоронним органам вдалося стримати агресивні наміри, хоча і мали місце інциденти, під час яких було завдано серйозної шкоди майну і отримані травми. Були також зафіксовані окремі сутички та бійки, які правоохоронним органам у цілому вдалося звести до мінімуму. Міліцію критикували за те, що іноді вона робить недостатньо для того, щоб покласти край актам насильства (як, наприклад, 26 червня в Києві, коли насильницьким чином був зірваний профспілковий захід), або навпаки, за надмірно жорсткі дії щодо демонстрантів з метою запобігання від самого початку можливих громадських заворушень. Останнє мало місце 22 червня у Харкові, коли велика кількість співробітників правоохоронних органів успішно розділила протидемонстраційні групи, але згодом одна із сторін розкритикувала міліцію за перевищення повноважень¹⁷. Як і раніше, актуальною є потреба в прийнятті законодавства й застосуванні інших заходів для уточнення ролі та обов'язків правоохоронних органів у забезпеченні того, щоб принципи необхідності, відповідності, недискримінації та підзвітності були взяті за основу під час управління мирними зібраннями.
144. Зараз спостерігається небезпечна тенденція: групи з різними політичними програмами вимагають від влади не дозволяти проводити мирні зібрання людям, точка зору яких є протилежною їхній думці. Це ще раз ілюструє потребу в національному законодавстві, яке відповідало б міжнародним нормам і стандартам.
145. У Криму влада не дозволила кримським татарам провести 26 червня в центрі міста, як це робилося завжди, святкування Дня прапора кримськотатарського народу, однак менш масштабні збори все ж відбулися в інших місцях.
146. Тематика мирних зібрань, проведених за звітний період, охоплювала широкий спектр нинішніх сподівань народу і включала: протести проти конкретних випадків імовірної корупції; протести проти відсутності консультацій під час призначення

---

¹⁷ Прокуратура почала розслідування щодо імовірної кримінальної відповідальності співробітників міліції за дії на двох мітингах, що відбулися 22 червня у Харкові, зокрема, щодо надмірного застосування сили, за статтею 365 Кримінального кодексу України.

регіональних і місцевих офіційних осіб; протести сімей військовослужбовців проти військової служби та її умов; мітинги проти російських банків і підприємств; на підтримку миру на сході; з нагоди святкування Дня прапора кримськотатарського народу і Дня конституції; на підтримку обох сторін дебатів «за Україну» чи «за федералізм» (окремі демонстрації). Із 8 червня на Майдані Незалежності в Києві проводиться недільне «віче» (народні збори), яке стало регулярним щотижневим заходом, укоріненим у свідомості народу як інструмент контролю над забезпеченням підзвітності Уряду.

В. Свобода асоціацій

147. Свобода асоціацій – невід’ємна умова ефективного здійснення права голосу, тому вона повинна бути повністю захищена. Вона включає свободу участі в політичній діяльності як індивідуально, так і через політичні партії та інші організації. В цьому відношенні зазначається, що 8 липня Уряд подав до суду позов про заборону Комуністичної партії України.

С. Свобода думки і слова

148. І в східній, і в західній частинах країни спостерігалися певні тривожні тенденції у сфері свободи думки і слова. У міру загострення насильства і затягування кризи на сході в Україні спостерігається подальша поляризація думок. Як результат, різко збільшилася кількість ворожих висловлювань, особливо в соціальних медіа, а також під час демонстрацій і протестів, причому навіть у Верховній Раді¹⁸. Застосування риторики ненависті має бути публічно засуджено і заборонено законом¹⁹. Політичним лідерам слід утримуватися від використання ідей нетерпимості або висловлювань, які можуть провокувати ненависть, ворожість або дискримінацію; крім того, вони повинні тут грати провідну роль, рішуче і негайно висловлюючись проти нетерпимості, дискримінаційних стереотипів і випадків розпалювання ненависті²⁰. Як показовий приклад, можна згадати, що деякі сайти новин в Україні стали блокувати коментарі до своїх матеріалів через те, що читачі почали розміщувати на них образливі зауваження. Проблему поширення мови ненависті повинні вирішити політичні лідери країни, яким ще належить публічно виступити проти цього явища.

149. Зберігається необхідність боротьби з нетерпимістю і екстремізмом і запобігання національної, расової і релігійної ненависті, які виступають провокативними факторами. Оскільки озброєні групи, що воюють на сході, – це вже не тільки місцеве населення, що прагне до більшої регіональної автономії або створення окремої автономної держави, а й особи, яких організують професійні бойовики, що не є громадянами України, то має місце підвищення рівня «антиросійської» риторики, супроводжуване демонстраціями проти банків і підприємств з російським капіталом на тій підставі, що вони «фінансують тероризм». Деякі з цих демонстрацій спровокували псування майна.

150. Враховуючи зростання числа випадків використання в Україні риторики ненависті та

---

¹⁸ 20 червня на засіданні Парламенту депутат Іван Стойко зробив таку заяву: «Ми зараз маємо війну з тією монголоїдною расою, фашистською Росією, що лізе на Україну наче сарана, аби знищити нашу державу, нашу націю».

¹⁹ Стаття 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; стаття 4 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

²⁰ Рабатський план дій із заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті, яка є підбурюванням до дискримінації, ворожості й насилля. Адреса електронної версії: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf.

інших форм нетерпимості, які поширюються через соціальні медіа та в Інтернеті, варто нагадати тут про доповідь з питань расизму, Інтернету та соціальних медіа, нещодавно оприлюднену Спеціальним доповідачем ООН із сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості²¹. У доповіді зазначено, що хоча Інтернет служить сильним рушієм реалізації свободи слова, він також служить потужною платформою для швидкого поширення расистських ідей, ідеологій і підбурювання до ненависті. Нагальним є комплексний, багатосторонній підхід до ефективної протидії проявам расизму в Інтернеті і соціальних медіа.

151. Журналістам, працівникам засобів масової інформації і правозахисникам потрібен захист, щоб вони могли виконувати свою роботу. На сході тривали переслідування, залякування, маніпулювання і викрадення журналістів, при цьому за період з початку в квітні бойових дій загинуло щонайменше п'ятеро журналістів. Жоден із цих журналістів не користувався засобами індивідуального захисту²². Особливо жахливими були обставини одного з останніх випадків. В ході операції, яку 30 червня, після закінчення десятиденного припинення вогню, вела озброєна група, автобус із цивільними особами, включаючи журналістів і групу жінок, був серед ночі відправлений на українську військову базу, що перебувала в облозі, внаслідок чого під час нападу на базу життя цих цивільних осіб опинилося під загрозою. Журналістам сказали, що жінки в автобусі – це матері солдатів, і їх присутність забезпечить мирну здачу бази українськими військовослужбовцями. Проте один із журналістів, котрий був у автобусі, пізніше розповів, що він розмовляв з цими жінками і дізнався, що жодна з них не є солдатською матір'ю. Коли автобус під'їхав до військової бази, почалася стрілянина; водій автобуса був поранений, а один журналіст загинув. Озброєна група, очевидно, «заарештувала» одного зі своїх активістів за організацію цієї інсценованої провокації.

152. Спроби маніпулювання засобами масової інформації на сході України носять особливо кричущий характер. Багато журналістів, які раніше працювали в цьому регіоні, вже втекли після викрадення, переслідування, залякування та інших загроз. Тих, хто залишився в Луганську, озброєні групи інструктують щодо того, як вони повинні подавати новини. Як їм сказали, такі слова, як «сепаратист» і «терорист», вживати не можна. Кожен понеділок проводиться зустріч з редакторами місцевих ЗМІ, де їм дають інструкції щодо того, що висвітлювати і як. Засобам масової інформації погрожують, що якщо вони не будуть висвітлювати діяльність озброєних груп позитивно, то їх апаратуру знищать, а співробітники опиняться у небезпеці. У Донецьку всі видання повинні бути зареєстровані в «міністерстві інформації і зв'язку» озброєних груп. Це правило поширюється і на онлайн-ресурси, включаючи індивідуальних блогерів, а також на розповсюджувачів друкованих ЗМІ. Виданню, яке не зареєструвалося, буде заборонено ведення всіх видів діяльності в цій сфері. Український телевізійний канал ICTV і місцевий муніципальний телевізійний «12 канал» у Донецьку були замінені передачами російських телеканалів. З іншого боку, в Україні вже заборонено віщання чотирьох російських телеканалів, і відповідно до національного законодавства готується заборона ще трьох на підставі скарг на зміст їхніх передач; ці скарги, зокрема,

²¹ Доповідь Спеціального доповідача ООН про сучасні форми расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної із нею нетерпимості, див. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Racism/A-HRC-26-49.pdf>.

²² 3 червня Національна спілка журналістів України заявила, що у співробітництві з ОБСЄ відкрито спеціальний пункт, де журналісти матимуть змогу взяти у тимчасове користування бронезилети й інші засоби індивідуального захисту. 15 липня українська громадська організація «Інститут масової інформації» повідомила ММПЛУ про те, що вона збирає бронезилети і видає їх усім акредитованим журналістам, які працюють на сході України. Акредитацію надає Служба безпеки України. Поки що всі журналісти, котрі звернулися за акредитацією, отримали її. «Інститут масової інформації» глибоко занепокоєний тим, що багато російських журналістів працюють на Донбасі без акредитації і належних документів, навіть без базової підготовки з питань безпеки.

стосуються використання мови ненависті та ЗМІ.

153. Поляризація і посилення жорстокості думок в Україні призвели до спроб деяких осіб змусити замовкнути пресу або залякати певні ЗМІ, продиктованих прагненням вплинути на їхню редакційну політику, яку вищезгадані особи вважають такими, що суперечать їхній власній точці зору. Наприклад, на редакцію газети «Вести» в Києві за тиждень нападали двічі, 28 червня і 5 липня. У Чернівцях місцеве відділення Національної спілки журналістів звернулося до Президента та інших осіб із проханням переглянути низку нещодавніх рішень, які, як зазначила НСЖ, зменшать незалежність журналістів і змусять їх перестати писати про важливі питання і які, на погляд Спілки, суперечать європейському та українському законодавству.

D. Свобода пересування

154. Обмеження свободи пересування – повсякденне явище в районах сходу України. Контрольно-пропускні пункти та разові блокпости, на яких чергують члени озброєних груп, регулярно зупиняють людей, яких потім обшукують, відбираючи або знищуючи при цьому цінні речі. Жінки і дівчата відчувають себе особливо уразливими через насильство і загальне беззаконня і, як свідчать ВПО, не виходять із дому. Чоловіки також обмежені у можливості вільно в'їжджати до районів, контрольованих озброєними групами у східних областях, і виїжджати з цих районів через викрадення, що іноді здійснюються з метою примусової мобілізації до озброєних груп.
155. Українські громадяни, як і раніше, стикаються з обмеженнями і тривалими затримками у разі поїздок із материкової України до Криму і навпаки через дії кримських прикордонників.

E. Свобода релігій і переконань

156. Останніми тижнями посилюється тиск на свободу релігії і переконань. Надійшли повідомлення про тривожну кількість інцидентів, що мали місце на сході України та в Криму. Озброєні групи оголосили, що головна релігія в Донецькій області – православне християнство (Московського патріархату), а секти заборонені. Цей підхід значною мірою пояснює збільшення числа нападів на протестантські, мормонські та римо-католицькі храми в районах, контрольованих озброєними групами. Релігійні лідери піддаються гонінням, залякуванням і викраденням.
157. Є повідомлення про інциденти і в інших частинах країни. Наприклад, в Одесі співробітники правоохоронних органів завчасно оточили синагогу, яка повинна була стати об'єктом антиєврейської демонстрації, завдяки чому протестувальників вдалося стримати, і захід не відбувся.
158. 22 червня в Києві відбулася більш бурхлива акція протесту, спрямована проти релігійної групи, яку вважають пов'язаною із Російською Федерацією. Серед демонстрантів були чоловіки, озброєні бейсбольними битками і молотками, деякі – в бронежилетах, з очевидними намірами заподіяти шкоду. Знову-таки, присутність значної кількості представників правоохоронних органів допомогло запобігти насильству. Демонстранти заявили, що цей захід, проведений біля православної церкви, був спробою «сепаратистів» створити «Київську народну республіку».
159. Ця тенденція є особливо тривожною, оскільки досі Україна демонструвала загальну терпимість до різних переконань і релігій.

VII. ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАВА

160. Повне здійснення соціальних і економічних прав кожною людиною, яка живе в Україні, стало однією з основних цілей активістів громадянського суспільства, експертів і журналістів, які об'єдналися після Майдану для відстоювання потрібних реформ. Тим не менш, нове суспільство, яке, як вони сподівалися, буде створене «реанімаційним пакетом реформ», досі є далеким від свого втілення.
161. Економіка країни, як і раніше, перебуває в рецесії, що певним несприятливим чином впливає на право на роботу. Рівень безробіття за перші шість місяців цього року зріс з 8% до майже 9%, інфляція сягнула 16%, а тарифи на комунальні послуги збільшилися в середньому на 30%. Тим часом, зарплати і соціальні виплати заморожені з грудня 2013 р. Більшість зареєстрованих безробітних – жінки (52,2%) і молодь віком від 15 до 35 років (42,3%). За даними Федерації профспілок України, кожен третій зайнятий працює нелегально, без будь-яких соціальних гарантій і захисту. Трудове законодавство слід узгодити з міжнародними нормами²³, зокрема, те, що стосується зміцнення інспекцій та захисту державних службовців, середній оклад яких становить 48% середньої заробітної плати по Україні і які не мають гарантій зайнятості, часто першими підпадають під звільнення, коли до влади приходить нова адміністрація²⁴.
162. Профспілки попереджають, що через ці фактори, а також через відсутність змістовного соціального діалогу та прозорості управління, восени можуть початися серйозні соціальні заворушення.
163. Уряд запропонував внести зміни до державного бюджету України з метою фінансування операції із забезпечення безпеки проти озброєних груп на сході, а також для відбудови і відновлення Донецької та Луганської областей. На сьогодні, за оцінками Уряду, відновлення Східної України обійдеться у 8 млрд грн (близько 750 млн дол. США). Соціальні програми будуть урізані на 4,6 млрд грн (близько 420 млн дол. США), а витрати на оборону і безпеку збільшаться на 8 млрд грн (близько 750 млн дол. США). Скорочення бюджету передбачає зменшення загальної суми допомог у разі безробіття та інвалідності на 2 млрд грн (близько 180 млн дол. США); буде урізано і фінансування освіти та охорони здоров'я. Оклади державних службовців не будуть коригуватися відповідно до темпів інфляції (яка зараз становить 16%).
164. Становище на сході країни є вкрай складним. Зараз 104 будівлі, як і раніше, захоплені озброєними групами. З них 24 – військові приміщення, 16 – адміністративні будівлі та будівлі місцевих органів влади, 16 – будівлі Міністерства внутрішніх справ України, 7 – Служби безпеки України, 5 – прокуратури, 4 – Державної служби України з надзвичайних ситуацій, 1 – податкової адміністрації, 1 – суду. Оскільки банки, відділення казначейства та Пенсійного фонду через насильство і грабунки закриті, заробітна плата та допомоги із соціального забезпечення вже більше двох місяців не виплачуються регулярно. Особливо критичною є ситуація в Слов'янську, Краматорську, Сніжному та Красному Лучі.
165. Особливо відчутно ця ситуація торкнулася жінок. Вони становлять близько 80% зайнятих у державному секторі (учителі, лікарі, державні службовці) і тому сильно постраждали через невиплату Урядом заробітної плати та допомоги із соціального забезпечення, зокрема, допомог на дітей. Економічно жінки вже стикаються з гендерною різницею в оплаті праці та дискримінацією на робочому місці. Жінки сходу

²³ Конвенція 1947 р. Про інспекцію праці (№81) (зміцнення інституту інспекторів і запровадження спеціальних перевірок підприємств в) і Конвенція 1978 р. про трудові відносини на державній службі (захист прав державних службовців).

²⁴ За даними Профспілки співробітників державних установ.

України страждають не тільки від нестачі грошей і продовольства, що посилюється їхньою відповідальністю за господарство та сім'ї, а й від постійного страху за своє життя і безпеку.

166. Очевидним є і несприятливий вплив на право на здоров'я. Доступ до послуг охорони здоров'я на сході країни, як і раніше, залишається обмеженим, тому що, як повідомило Міністерство охорони здоров'я України, багато лікарень регіону знаходяться в неробочому стані або працюють із завантаженням нижче звичайної норми. Рівень забезпеченості медичним персоналом знизився, оскільки лікарі, особливо фахівці та хірурги, виїхали. Відсутність палива означає, що служба швидкої медичної допомоги не працює належним чином, особливо в Слов'янську і Краматорську, де медична допомога надається переважно волонтерськими бригадами з Харкова. Графік доставки ліків, зокрема, інсуліну і препаратів для антиретровірусної терапії, часто порушується.
167. Через погрози і залякування багато підприємств і торговельні точки змушені були закритися. Наприклад, 10 липня в Луганській області через ризик для життя шахтарів були закриті чотири вугільні шахти, що належать енергетичній компанії ДТЕК. Цей захід було вжито після інциденту, під час якого четверо шахтарів були вбиті і 16 поранені, серед них і жінки, коли автобус, в якому вони їхали, потрапив під обстріл. Компанія також закрила дві свої гірничо-збагачувальні фабрики. Ці закриття стосуються 4500 працівників. Озброєні групи також захопили склади і фабрики, використовуючи їх приміщення для організації таких об'єктів, як навчальні табори і майстерні з ремонту військової техніки. Крім того, озброєні групи захопили підприємства, що випускають матеріали, які можуть використовуватися для виробництва зброї.
168. Крім цього, великі промислові підприємства і шахти функціонують із великим ризиком раптових відключень електроенергії, що можуть статися в будь-який час в результаті пошкоджень під час обстрілів. Зокрема, виникнення такої аварійної ситуації в шахтах призвело б до того, що шахтарі залишилися б у пастці під землею, а це загрожувало б їхньому життю і праву на безпечні та здорові умови праці. Численні заводи та інші великі підприємства використовують у виробництві хімікати і мають великі складські герметичні зони. Під час артилерійського обстрілу пошкодження цих об'єктів можуть спричинити витік небезпечних хімічних речовин, що несприятливо позначається на праві жителів на здоров'я та екологічну безпеку.
169. Східна Україна – центр важкої промисловості країни. Враховуючи, що економічному життю Донецької та Луганської областей завдано значної шкоди, наслідки для решти частини країни будуть дуже серйозними.
170. Права на достатній життєвий рівень і якість життя жителів сходу України серйозно порушені, а їхнім містам і селам завдано значної шкоди. У деяких місцях вона досягла критичного рівня. Наприклад, станом на 15 липня через пошкодження систем водопостачання не було води в Семенівці, Миколаївці і Петрівці, а жителі Слов'янська користувалися джерельною водою, в якій є домішки і осад, а запаси її виснажуються. До Миколаївки воду привозили щодня, проте у літніх людей і людей з інвалідністю не було жодної можливості потрапити в місто за водою. До Семенівки воду взагалі не доправляли. В Луганській області станом на 2 липня в 28 селах було відсутнім електропостачання; 4 липня через бойові дії і проведення ремонту було відключено електропостачання в 34 містах і селах Донецької області; за даними електроенергетичної компанії, 2 липня було порушено енергопостачання медичних установ Краматорська; 3 липня, коли в результаті артобстрілу був пошкоджений газопровід поруч із с. Власівка (Луганська область), 200 жителів села залишилися без газопостачання. За повідомленнями, спостерігається дефіцит палива; 4 липня на

Краматорськ і Слов'янськ (в 15 км від Краматорська) працювала лише одна автозаправна станція. 27 червня мер Донецька заявив, що в Слов'янську не працює каналізаційна насосна станція, в результаті чого всі нечистоти зливаються без обробки в річку, з якої жителі населених пунктів, розташованих вниз за течією, отримують питну воду. Село Семенівка в передмісті Слов'янська зазнало настільки значної шкоди від боїв, що навряд чи буде відновлено.

171. У Донецькій і Луганській областях починаючи з 19 червня сталося щонайменше 24 випадки підривів залізничних шляхів, мостів і вантажних поїздів. Є побоювання, що ці дії є складовою політики озброєних груп з контролю й одержання прибутку від торгівлі, оскільки залізничний транспорт контролювати важче, ніж вантажівки. Тим часом, у середині липня жителям Донецька, за повідомленнями, доводилося по кілька годин стояти в черзі, щоб сісти на поїзд і виїхати з цього регіону напередодні облоги міста, в яку Уряд, як він попередив, планував узяти місто. Збиток, заподіяний громадському транспорту, несприятливо позначається на праві на достатній життєвий рівень.
172. 12 травня українське Управління Північнокримського каналу припинило подачу води до Криму через цей канал. До 80% водних ресурсів Криму зазвичай надходило з материкової України. Хоча на питне водопостачання ця ситуація не вплине, наслідки рішення про припинення подачі води вже почали позначатися на врожаї сільськогосподарських культур, особливо рису і картоплі, обсяги якого є меншими за торішні.

VIII. ПРАВА МЕНЬШИН ТА ІНШИХ ГРУП, ЩО СТИКАЮТЬСЯ ІЗ ДИСКРИМІНАЦІЄЮ

173. Незважаючи на ескалацію насильства на сході і посилення риторики ненависті, особливо в соціальних медіа, випадки фактичних переслідувань або жорстоких нападів на представників меншин залишаються одиничними і рідкісними²⁵. Представники етнічних і національних груп, з якими розмовляла ММПЛУ, не повідомляють про прояви систематичного негативізму або дискримінації щодо них.
174. ММПЛУ отримала повідомлення про декілька окремих випадків ворожих і спрямованих проти меншин актів. Наприклад, 25 червня в Івано-Франківській області майно активіста Західноукраїнського Грецького національно-культурного товариства було обмальоване прапорами Росії і озброєних груп. Як він вважає, це зробила місцева група самооборони, яка до цього погрожувала йому через те, що він ставив під сумнів законність її діяльності. Крім того, він вважає, що це пов'язане з його грецьким етнічним походженням, і розглядає цю ситуацію як таку, що провокує розпалювання ворожнечі в цьому регіоні. 3 липня в Миколаєві було облито зеленкою пам'ятник, присвячений жертвам Голокосту.
175. Представники деяких етнічних меншин висловили особливу стурбованість фактами нетерпимого ставлення до них. Наприклад, ромський активіст згадав у розмові з ММПЛУ, що ВПО-роми рідше отримують допомогу, особливо що стосується житла; в деяких містах і селах місцева влада вимагає від ромських сімей виїхати; деякі місцеві

---

²⁵ Під час свого візиту до України в квітні місяці Спеціальний доповідач ООН з питань меншин зауважила, що Україні завжди були притаманні гармонійні міжетнічні й міжконфесійні відносини, а наявні законодавче, політичне і соціальне середовища в цілому сприяють захисту прав меншин, зокрема, культурних і мовних прав. Разом із тим, вона зазначила, що все ж є окремі скарги і що права меншин перетворюються на вкрай політизоване питання.

жителі теж ставляться до них вороже. Люди, що належать до чеченської меншини, бояться, що, оскільки громадяни Російської Федерації з Чеченської Республіки, як відомо, беруть участь у бойових діях у східних областях України, то члени чеченської меншини в Україні можуть в кінцевому підсумку зіткнутися з погрозами і дискримінацією.

176. Ряд випадків прояву нетерпимості стосувався сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. 8 червня в Донецьку і 6 липня в Києві клуби ЛГБТ-спільноти зазнали нападу озброєних людей. Нападники ображали відвідувачів через сексуальну орієнтацію останніх. Хоча проведення параду за права ЛГБТ «Марш рівності», запланованого у Києві на 5 липня, було скасоване, оскільки міліція, за повідомленнями, не могла гарантувати безпеку його учасників, організатори заходу все одно отримували погрози і численні образливі коментарі в соціальних мережах.
177. У своїх попередніх рекомендаціях ММПЛУ підкреслювала важливість забезпечення інклюзивності та рівноправної участі всіх громадян у державних справах і політичному житті. Закон «Про національні меншини в Україні», ухвалений у 1992 р., має декларативний характер і не створює достатньої правової бази для активної участі меншин у процесах прийняття рішень. На жаль, не було докладено зусиль для забезпечення участі усіх меншин і корінних народів у нещодавньому проведенні круглих столів національної єдності з питання внесення змін до Конституції.
178. Серед позитивних кроків слід зазначити, що 18 червня Кабінет Міністрів України створив посаду Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики. Положення про нього, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 № 164, передбачає, що до компетенції Урядового уповноваженого належить, зокрема, забезпечення співпраці між органами влади та громадянським суспільством «з метою забезпечення захисту прав національних меншин і корінних народів, збереження міжнаціональної єдності і злагоди в українському суспільстві». Уповноважений повинен розробити і подати до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення етнонаціональної політики, а також щодо запобігання міжнаціональних конфліктів і проявів дискримінації.

ІХ. ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

179. В останні кілька тижнів громадяни різних регіонів (наприклад, Івано-Франківської, Тернопільської та Львівської областей) висловлюють все більше розчарування в тому, як здійснюються призначення на обласному та місцевому рівнях – без урахування громадської думки. На численних демонстраціях і мітингах люди вимагали, щоб з ними проводились консультації, перш ніж такі призначення будуть ухвалені, і щоб вищі посадові особи, котрі, зазвичай, призначаються центральним урядом, мали місцеве походження і добиралися з числа людей, яким цілком довіряє населення. Іноді ці протести виявлялися дієвими, і процес призначення припинявся. Проте проблему відсутності довіри громадськості до політичних інститутів і суб'єктів влади – результат багаторічної повсюдної корупції і неправильного управління – необхідно вирішувати системно, зокрема, на обласному, районному та місцевому рівнях. Час покаже, чи будуть достатніми для вирішення цього питання зміни до Конституції, які зараз розробляються.
180. Рекомендації щодо проведення президентських виборів 25 травня і необхідності всеосяжних консультацій, сформульовані в попередній доповіді, залишаються актуальними і для очікуваних парламентських виборів. Ці вибори мають бути вільними,

чесними та прозорими. Однаково важливим є те, щоб політичні партії та їхні прихильники утримувалися від нетерпимості та висловлювання ворожості, а також від переслідувань кандидатів і фізичних нападок на них – усі ці прояви мали місце в ході президентських виборів. Хочеться сподіватися, що новий Парламент буде відображати нову політичну і соціальну реальність у країні.

181. Жінки посідають менше ніж 10% місць у Парламенті України, а в Кабінеті Міністрів України – всього одна жінка. Проект закону, що передбачає гендерні квоти, згідно з якими політичні партії мають забезпечувати 30% частку жінок у списках своїх кандидатів, торік пройшов перше читання, після чого всі втратили до нього інтерес.
182. Слід також забезпечити інклюзивні та змістовні консультації щодо важливих урядових рішень із представниками всіх шарів суспільства (національні, етнічні, мовні, релігійні та інші меншини, жінки, корінні народи, громадянське суспільство, всі політичні партії, «мирне населення» сходу країни). Як повідомлялося раніше, в процесі розробки нових змін до Конституції, які були опубліковані 2 липня, це достатньою мірою не було забезпечено.
183. Що стосується консультацій з мирним населенням сходу країни, згаданим вище, то це має особливе значення, оскільки, здається, відсутність спілкування з центральним урядом значною мірою пояснюється бойовими діями і подальшим руйнуванням обласної і місцевої влади. Це підкріплюється посиленням страху, залякування, риторики і пропаганди, яким піддаються жителі східного регіону з боку озброєних груп, причому цей процес загострився за умов розширення бойових дій. Відновлюючи свій контроль над районами східного регіону, Уряд повинен докласти всіх зусиль для того, щоб представники мирного населення брали участь у прийнятті рішень щодо відбудови та відновлення свого регіону. Тільки шляхом такого інклюзивного та ґрунтованого на широкій участі діалогу будуть забезпечена деескалація напруженості і відновлений правопорядок.

Х. ОСОБЛИВІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМУ

184. У попередніх трьох доповідях ММПЛУ сформулювала 17 рекомендацій щодо ситуації в Криму, передусім адресованих Російській Федерації. Вони стосувалися шляхів, якими влада може захистити права людини всіх жителів Криму і поліпшити здійснення цих прав. Жодного прогресу в реалізації цих рекомендацій не спостерігається. ММПЛУ продовжить моніторинг ситуації.
185. За даними УВКБ ООН, станом на 15 липня з Криму виїхало 13,381 осіб. Призначена новий Уповноважений з прав людини в Криму, причому ця посада створена вперше. Уповноважений була призначена більшістю голосів шляхом голосування в кримському парламенті (Державній Раді Криму) 9 липня. У Львові одна представниця кримської НУО попередила про можливість нової хвилі ВПО в серпні-вересні цього року. Серед них, імовірно, будуть підприємці, що зіштовхуються із серйозними труднощами в продовженні своєї ділової активності в Криму; викладачі і вчителі, які побоюються звільнення на початку нового навчального року через те, що вони зберегли українське громадянство або належать до кримських татар; сім'ї, що мають синів призовного віку, які не хочуть бути покликаними на службу до армії Російської Федерації.
186. Порушуючи Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 68/262 про територіальну цілісність України, Російська Федерація застосовує закони та нормативні акти Російської Федерації щодо населення цієї території. Це, як і раніше, призводить до плутанини, викликає юридичні проблеми і ставить під загрозу права жителів цього регіону, зокрема, тих, хто не має громадянства Російської Федерації. З особливими

проблемами стикаються в Криму в'язні: вони не змогли виїхати з півострова після березневого «референдуму», як це вирішили зробити інші мешканці. Крім того, те, що вони були позбавлені волі, перешкоджало реалізації права на відмову від російського громадянства у встановлені терміни (один місяць, з 16 березня до 18 квітня 2014 р.).

187. Всі питання, про які йшлося раніше, продовжують викликати стурбованість. Це особливо стосується утисків і проявів дискримінації щодо етнічних українців, кримських татар, представників релігійних меншин, груп меншин в цілому і активістів, які виступали проти «референдуму» 16 березня в Криму²⁶.
188. Термін утримання під вартою українського режисера Олега Сенцова, який був заарештований в Криму за звинуваченнями в тероризмі і перевезений до Російської Федерації, продовжено до 11 жовтня. Під вартою, на тих же підставах, перебувають ще троє активістів. Незважаючи на те, що Сенцов – громадянин України, Федеральна служба безпеки (ФСБ) Російської Федерації, імовірно, вказала в офіційних матеріалах розслідування, що «Олег Сенцов – російський громадянин з українським паспортом». За словами адвоката Сенцова, його клієнт ніколи не подавав клопотання про отримання російського громадянства. Мабуть, оскільки Сенцов прямо не відмовився від українського громадянства в терміни, передбачені російським законодавством, вважається, що він автоматично став російським громадянином²⁷. Керівник Кримського центру ділового та культурного співробітництва «Український Дім», який зараз живе в Києві, отримав від своїх сусідів інформацію про те, що його квартиру в Криму опломбували сили самооборони. 24 червня в медресе (ісламська релігійна школа) в с. Кольчугіно людьми в камуфляжній формі був проведений обшук; вони заявили, що є співробітниками «центру з боротьби з екстремізмом» ФСБ Росії. Під час обшуку було розбито кілька дверей і вікон. Жодних документів щодо підстав для проведення обшуку пред'явлено не було.
189. Представники релігійних меншин під тиском змушені покидати Крим. Пастор протестантської церкви із Сімферополя та його родина вирішили виїхати з Криму, коли співробітники ФСБ сказали йому, що він може «зникнути», як троє проукраїнських активістів, які пропали безвісти в травні 2014 р. За словами пастора, стало небезпечно навіть носити одяг священика, оскільки «російські козаки» та представники інших «проросійських» груп ведуть себе дуже агресивно. Архієпископ Української православної церкви (Київського патріархату) в Криму повідомив про посилення тиску на вірян і загрозу церковному майну.
190. Досі залишається невідомим місцезнаходження трьох проукраїнських активістів, зниклих у травні 2014 р. 23 червня кримський слідчий повідомив директору кримської правозахисної організації, що цих людей немає ні в слідчому ізоляторі, ні в ізоляторі ФСБ. Не менш критичним є становище людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, особливо пацієнтів-споживачів наркотиків та ув'язнених, котрі не мають доступу до замісної підтримуючої терапії, яку вони раніше отримували; за повідомленнями, починаючи з 10 червня кілька пацієнтів померло через відсутність необхідних препаратів.
191. В'їзд до Криму і виїзд з Криму, як і раніше, суворо контролюється, а в деяких випадках встановлено заборони. Представники кримськотатарської громади, які виступали проти березневого «референдуму», піддаються утискам. Так, 5 липня влада Криму заборонила в'їзд до Криму Рефата Чубарова, глави Меджлісу кримськотатарського народу.

²⁶ У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. «референдум», проведений в Криму 16 березня 2014 р., був визнаний таким, що не є правочинним.

²⁷ У своїх другій і третій відкритих доповідях ММПЛУ словила занепокоєність тим, що відсутність чітких процедур набуття громадянства і відмови від нього викликать трудності та порушення права на громадянство.

Аналогічний запобіжний захід був застосований у травні 2014 р. до колишнього глави Меджлісу Мустафи Джемільова. В обох випадках рішення обґрунтовувалося нібито «екстремістськими» заявами вищезгаданих осіб. Міністерство закордонних справ України засудило цю заборону, а Уповноважений з прав людини заявила, що він порушує міжнародне право і зазіхає на основні права і свободи корінного народу Криму.

192. Як і раніше, встановлюються обмеження на здійснення права на свободу мирних зібрань. Влада Сімферополя відхилили три пропозиції представників кримськотатарської громади про місце святкування Дня прапора кримськотатарського народу, святкового заходу, що проводиться з 2009 р. Влада наполягала на тому, щоб цей захід проводився далеко від центру міста, в районах, населених переважно кримськими татарами. Офіційне святкування за участю близько 500 осіб у результаті відбулося 26 червня в районі компактного проживання кримських татар, а не в центральному районі столиці Криму. Поліція контролювала периметр зборів, а людей обшукували. Повідомлень щодо суттєвих інцидентів не надходило. Кілька українських та кримськотатарських ЗМІ перебувають під загрозою закриття. Редакція «Кримської світлиці», єдиної кримської газети, що виходить українською мовою, отримала від кримських властей наказ виїхати із приміщення, яке вона орендує багато років. Мережеві розповсюджувачі відмовляються розповсюджувати цю газету в своїх газетних кіосках, вона не внесена до каталогу передплатних видань. Нові закони були введені занадто швидко, причому без будь-яких попередніх консультацій або повідомлень, що може мати значні наслідки для тих, кого вони зачіпають. Наприклад, у сфері зайнятості українські громадяни, які проживають в Криму і відмовилися від російського громадянства, тепер вважаються іноземцями і можуть прийматися на роботу тільки в тому випадку, якщо у їхнього роботодавця є дозвіл на наймання іноземців. Російською Федерацією встановлено систему квот, що визначає число іноземців, які можуть бути зайняті в Криму. Роботодавці практично не знали про необхідність подати заяву про видачу вищезазначеного дозволу до 15 липня, а ті, у кого такого дозволу немає, можуть бути оштрафовані на 800 тис. руб. (більше ніж 22 тис. дол. США). Які наслідки матиме цей закон для кримських жителів, котрі мають українське громадянство, ще не зрозуміло²⁸.
193. Росія і Україна досягли домовленості щодо ціни на електроенергію, що поставляється до Криму, проте відносно водопостачання офіційні контакти не налагоджено. Нинішні наслідки обмежень водопостачання в Криму описані вище²⁹. Міністерство інфраструктури України оголосило про закриття з 15 липня своїх портів (у Євпаторії, Керчі, Севастополі, Феодосії та Ялті) для міжнародного судноплавства.
194. 7 липня 2014 р. Міжнародна організація цивільної авіації офіційно підтвердила, що повітряний простір над Кримом належить Україні, і спростувала повідомлення про те, що вона передала керування цим повітряним простором Російській Федерації. Міністерство юстиції України заявило, що вимагає від Російської Федерації компенсацію в розмірі 1 млн грн (близько 91 тис. дол. США) на день за незаконне надання аеронавігаційних послуг над Кримом і його територіальними водами (19-тикілометрова зона). У разі невиплати компенсації Україна подасть заяву щодо виключення Російської Федерації з Конвенції про міжнародну цивільну авіацію.
195. Складним залишається становище людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, особливо

²⁸ У своїх другій і третій відкритих доповідях ММПЛУ попередила, що зміни до законодавства, нав'язані в такі короткі терміни, неминуче матимуть несприятливий вплив на можливість жителів повною мірою користуватися своїми правами.

²⁹ Див. главу УІІ.

ув'язнених. Через відмінності в затверджених схемах лікування ВІЛ-інфекції в Україні та Російській Федерації кримські пацієнти були змушені перейти на інші препарати. В особливо вразливому становищі опинилися споживачі наркотиків, оскільки в них немає доступу до опіоїдної замісної терапії³⁰, яка заборонена законодавством Російської Федерації. Починаючи з 10 червня, за повідомленнями, 20 пацієнтів померли через відсутність необхідних препаратів, а деякі, імовірно, повернулися до застосування заборонених наркотичних засобів.

XI. ВИСНОВКИ

196. Незважаючи на виклики, з якими стикається Уряд України в процесі відновлення правопорядку і безпеки та боротьби із озброєними групами на сході країни, йому необхідно вирішувати масштабніші системні проблеми, що стоять перед країною у сфері належного управління, забезпечення верховенства права та дотримання прав людини. Це вимагає глибоких і вкрай необхідних реформ, особливо враховуючи те, що Україна прагне реалізувати свої устремління щодо ЄС і створити демократичне і плюралістичне суспільство.
197. Враховуючи вищевикладене, Уряд повинен забезпечити першочергову увагу до комплексної реалізації рекомендацій, розроблених міжнародними правозахисними механізмами (договірними органами ООН, спеціальними процедурами та УПО).
198. У Додатку 1 до Доповіді наведено рекомендації правозахисних механізмів ООН і УВКПЛ ООН на основі моніторингової діяльності ММПЛУ, які могли б лягти в основу розробки та реалізації багаторічного національного плану дій у сфері прав людини – з чіткими орієнтирами і термінами – на основі координаційного механізму високого рівня на чолі з Урядом України, за участю основних міністерств, відповідних державних установ, включаючи Уповноваженого з прав людини, та організацій громадянського суспільства. Міжнародне співтовариство і система ООН готові підтримати Україну у здійсненні такого плану, будучи твердо переконаними, що він зіграє першорядну роль у забезпеченні успіху й довгостроковості нинішніх зусиль із забезпечення миру, безпеки та розвитку.

---

³⁰ Всесвітньою організацією охорони здоров'я опіоїдна замісна терапія визнана однією з найбільш ефективних програм із зменшення шкоди, що широко використовується для боротьби із ВІЛ-інфекцією/СНІДом та іншими інфекційними захворюваннями серед тих, хто вживає ін'єкційні наркотики.